

STUDIES OF THE OTTOMAN DOMAIN

Cilt/ Volume: 8 Sayı/Issue: 14 Şubat/February 2018 ISSN: 2147-5210

DOI Number: 10.19039/sotod.2018.77

Geliş Tarihi/Received: 14.12.2017 Kabul Tarihi/Accepted: 26.01.2018

1788-1791 OSMANLI-AVUSTURYA SAVAŞI SIRASINDA ALINAN SAVAŞ ESİRLERİ MESELESİ

THE ISSUE OF WAR CAPTIVES TAKEN DURING THE 1788-1791 OTTOMAN-AUSTRIAN WAR

Fatma SEL TURHAN¹

Öz

Bu çalışma 1788-1791 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Avusturya Savaşı sırasında Osmanlı tarafından alınan esirler konusuna odaklanmakta ve savaşı neticelendiren Zıstovi Antlaşması'nın yedinci maddesine göre esir mübadelesinin ne şartlarda gerçekleştiğini incelemektedir. Bu kapsamda hukuki ve pratik uygulamalarıyla Osmanlı'da savaş esirleri meselesi de tartışılmaktadır. Savaşta esir alınan Avusturyalıların İstanbul'a ve diğer Osmanlı eyaletlerine dağıtılırken takip ettikleri güzergah ile esirlerin tahliyesi sırasında izlenen yol ve yöntem detaylandırılmaktadır. Avusturyalı esirlerden İslamiyet'i tercih ettikleri için Osmanlı tarafında kalacak olanlar ile Hristiyanlık üzere oldukları için Avusturya tarafına teslim edileceklerin tespit işlemleri yetkilileri en çok uğraştıran mesele olmuştur. Esirlerin tahliyesini düzenlemek üzere görevlendirilen mübaşirler ile esirleri teslim alacak Avusturyalı konsolosların yetki ve sorumlulukları bir diğer inceleme konusudur. Esirlerin nerelere dağıldıklarına dair bir araştırma bize, geniş Osmanlı coğrafyasına dağılmış bir Avusturyalı esir kitlesi olduğunu örnekleriyle göstermiştir. Esirlerin kimliklerine yönelik araştırma ise, esirlerin dört yaşından altmış yaşına kadar kadın, erkek ve çocuklardan müteşekkil oldukça geniş bir grubu kapsadığını; esir sahipleri söz konusu olduğunda farklı meslek grupları ve farklı milletlerle kimliklerin hayli çeşitlendiğini ortaya koymaktadır. Tahliye sırasında karşılaşılan güçlükler ve Avusturya tarafının şikayet ettiği hususlar makalenin bir diğer konusudur. En fazla şikayet konusu olan çocuk esirler meselesine ise müstakilen değinilmektedir. Avusturya tarafından alınan Osmanlı esirleri konusu da örnekler doğrultusunda ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zıstovi Antlaşması, Avusturya, Savaş Esirleri, Çocuk Esirler, Osmanlı Esirleri.

Abstract

This study focuses on the war captives taken by the Ottomans during the Ottoman-Austrian War between 1788-1791 and examines the conditions under which they were evacuated according to the Sistova Treaty. In this context, the issue of prisoners of war in the Ottoman Empire is discussed with its legal and practical implications as well. Under the themes of distribution and evacuation of captives, the route through which the Austrian war prisoners were distributed is studied, as well as the plans and methods used during their evacuation. The most troublesome issue for the authorities has been the determination of the Austrian prisoners converted to Islam since they would remain on the Ottoman lands while those who kept Christian belief would be delivered to Austria. The duties and responsibilities of the Ottoman officials who would handle the evacuation of captives and the Austrian consulates who would take over them are another topic of the article. A survey about where the captives were scattered in the Ottoman Empire exhibits that there was a huge group of captives spread all over the vast Ottoman geography. An analysis of the captives depending on identities shows the age range varies from four to sixty, and the group, besides men, was including women and children as well. Owners of captives were also diversified in terms of occupation and ethno-religious identity. The difficulties during the evacuation process of captives and the complaints of Austrian authorities on the issue are other topics. The issue of Child captives, which was the subjects of many complaints is studied separately. Ottoman war captives taken by Austria are also researched, based on available cases.

Keywords: Treaty of Sistova, Austria, War Captives, Child Captives, Ottoman Captives.

¹ Yrd. Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, turhanfa@itu.edu.tr

Giriş: Osmanlı-Avusturya Savaşı'na ve Zıştovi Antlaşması'na Dair

Rusya'nın 1774 yılında Osmanlı Devleti'yle gerçekleştirdiği Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Osmanlı'ya ağır şartların dayatılması noktasında baskılarını sürdürmesi ve Avusturya ile ittifak içerisinde kuşatmayı genişletmeye yönelmesi, kısa bir süre sonra yeni bir savaşın çıkmasına yol açtı. Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Rus Çariçesi II. Katerina ile Avusturya İmparatoru II. Joseph arasında gerçekleşen görüşmeler, Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte hareket etme ve saldırılar neticesinde kazanılan toprakları aralarında paylaşma konusunda bir mutabakatla sonuçlanmıştı.² Rusya'nın Kırım bölgesinde baskılarını artırması üzerine, Osmanlı Devleti'nin 17 Ağustos 1787'de özellikle Kırım'ın geri alınması amacıyla başlattığı Osmanlı-Rus Savaşı, bu devletle ittifak içinde bulunan Avusturya'nın da 9 Şubat 1788'de dahil olmasıyla iki cepheli bir savaşa dönüştü. Dönemin Avusturya İmparatoru II. Joseph, gerek Fransız İhtilâli sebebiyle bu müttefikinden yardım alamayacağını anlaması, gerekse kendi sınırları içerisinde uyguladığı sıkı reformlar yüzünden ayaklanma emarelerinin başlaması üzerine, kısa bir süre sonra savaşı bitirmeye odaklandı; ancak bunu gerçekleştirilmeden öldüğünde yerine geçen kardeşi II. Leopold da savaşı uzatma fikrinde değildi.³ Osmanlı-Avusturya Savaşı'nı neticelendiren Zıştovi Antlaşması bu şartlar altında, 4 Ağustos 1791 tarihinde imzalandı. Osmanlı tarafından antlaşmaya imza atmak üzere Reisülküttab Berri Abdullah Efendi, Ordu Kadısı İsmet İbrahim Bey ve Ruznameci Dürri Mehmed Efendi görevlendirilmişti.⁴ Antlaşma 14 madde ve bir hatimeden oluşmaktaydı. Hatime bölümünde antlaşmanın yazıldığı tarih ile bu antlaşmada arabuluculuk görevi yapan Prusya, İngiltere ve Hollanda generallerinin imza ve mühürleri vardı.⁵

Antlaşmanın esirler ile ilgili yedinci maddesine göre savaş sırasında esir alınan gerek askeri sınıftan gerekse halktan herkesin, cinsiyet ve yaşlarına veya sahiplerinin rütbe ve makamlarına bakılmaksızın, Avusturya'da esir düşüp de Hristiyanlığa tâbi olanlar ile Osmanlı tarafına esir düşüp de İslam'a geçenler dışında iadesine karar verildi.⁶ Ayrıca antlaşmayı takip eden kırk günün sonunda esirlerin iadesi işlemlerinin

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 4/1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 521.

³ Kemal Beydilli, "Zıştovi Antlaşması," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 44, s. 467.

⁴ BOA DVN NMH 1/11, 4 Zilhicce 1205/4 Ağustos 1791.

⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 4/1, s. 571.

⁶ BOA HAT 1401/56536,29 Zilhicce 1206/18 Ağustos 1792, BOA C.HR 49/2419, 29 Rebiülahir 1206/26 Aralık 1791, BOA C.HR 72/3582, 16 Rebiülahir 1206/13 Aralık 1791.

başlatılması ve bu sürecin iki ay zarfında bitirilmesi kararlaştırıldı.⁷ Antlaşmaya göre konuyla ilgili fermanlar hazırlanarak İstanbul ve taşra mahkemelerine gönderilecek ve kadın, erkek ve çocuklardan oluşan esirlerin mahkemece tahliyelerine karar verildikten sonra en yakındaki Avusturya konsolosluğuna teslimi gerçekleşecekti.⁸ İlgili mübaşirin esirleri Avusturya konsolosuna teslim etmesinin akabinde konsolosluktan aldığı senetleri divan-ı hümayun kalemine kaydettirmesi gerekmektedir.⁹

İslamiyet'e göre köleleştirme, kişinin ancak savaş sırasında esir alınması veya köle doğmuş olması durumunda meşru kabul edilmekteydi. Savaş halinde olmayan ülkelerin halkının köleleştirilmesi kanuna aykırı görülmekteydi. Yalnız gayrimüslimler savaş sırasında köleleştirilebiliyor ve bunun geçerli olabilmesi için savaşın padişah tarafından onaylanmış olması gerekiyordu. "Miri esir" olarak da adlandırılan savaş esirlerinin serbest bırakılmaları genel bir tutsak değişimi olmadan da gerçekleşebiliyor ve bunun en yaygın yolu olarak esir din değiştirip İslam'a geçiyordu. Savaş esiri olarak alınan tutsakların çoğu iki devlet arasında bir barış antlaşması imzalanıncaya kadar geniş bir coğrafyaya dağılmış ve özel kişilerin eline geçmiş oluyordu. Antlaşma imzalandıktan sonra devlet, sahiplerin ellerinden toplanması için bir emir çıkarıyor ve herhangi bir direnişle karşılaşmamak için esir sahiplerine bir ödemede bulunmayı taahhüt ediyordu. Ancak din değiştirmiş esirler, artık Müslüman olmaları hasebiyle Hristiyan idaresine teslim edilemiyor ve bu anlaşmanın dışında tutuluyordu.¹⁰ Osmanlı için 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar savaşta esir alma, en önemli köle edinme ve köleleştirme yöntemlerinden biri olarak varlığını sürdürdü. Osmanlı'da esirlerin

Antlaşmanın ilgili maddesi şöyledir (BOA C.HR 156/7781, 17 Rebiülevvel 1206/14 Kasım 1791): İşbu sefer hengâmında askerî ve gayr-i askerî zabt olunan cemî üserâ-yı Devlet-i Aliyye bilâ-istisnâ Devlet-i İmparatoriye tarafından sebilleri tahliye ve Ruscuk ve Vidin ve Bosna havâlisinde Devlet-i Aliyye mübaşirlerine teslim olunub mukâbelesinde ancak zindânlarda ve Bosna sergerdelerinden bazısında bulunan Devlet-i İmparatoriye'nin re'âyâ ve soldâtları teslim olunub iyâdi-i efrâdda memâlik-i Devlet-i Aliyye'de mikdâr-ı kesiri bâki olmağla Devlet-i Aliyye bu bâbda seferden mukaddem cârî olan istatuko istrikt kaidesine muvâfakât ve asâr-ı mükeddere-i muharebeyi mahv ve izâle zımnında meccânen yani bilâ-behâ ve bilâ-bedel tasdiknâmeler mübâdelesinden sonra iki mâh zarfında cemi abid ve esirleri her hangi cins ve rütbeden ve her kimde ve hangi mahalde bulunurlar ise redd ve teslim eylemeği taahhüd ider şöyle ki fimâ-ba'd tarafeyn reâyâsından ferd-i vâhid cânîb-i ahârın memâlikinde kaydı esirde kalmaya ve ancak memâlik-i Devlet-i Aliyye'de kavâid-i mer'îyye üzere rızâ'en dîn-i islâmî kabul idenler ve memâlik-i Nemçe'de tanassur idenlerden ma'âda tarafeyn memâlikinde ferd-i vâhid kayd-ı esirde kalmaya. Antlaşmanın tam metni için bkz. Uğur Kurtaran, *Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2006, s. 367-376; Turan Araz, *Osmanlı-Avusturya Savaşı (1787-1791)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu 2014, s. 95-98.

⁷ BOA C.HR 122/6094, 17 Rebiülevvel 1206/14 Kasım 1791.

⁸ BOA HAT 1401/56477, 29 Zilhicce 1206/18 Ağustos 1792.

⁹ BOA C.HR 81/4023, Gurre-i Şaban 1207/14 Mart 1793, BOA C.HR 156/7781, 17 Rebiülevvel 1206/14 Kasım 1791.

¹⁰ Y. Hakan Erdem, *Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1909*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 47-49.

köleleştirilmesi uygulaması bu savaştan itibaren son buldu ve bir sonraki savaş olan Kırım Savaşı'nda ele geçirilen esirler köleleştirilmedi.¹¹

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında 1740 yılına kadar devam eden bir dizi savaşlar neticesinde karşılıklı olarak çok sayıda esir alınmış ve esir mübadelesi meselesi anlaşma yoluyla çözülmeye çalışılmıştır. Anlaşma her iki tarafın, kendi isteğiyle din değiştirenler dışında, gerek son savaş sırasında gerekse öncesinde aldıkları tüm esirleri karşı tarafça herhangi bir fidye ödenmeksizin serbest bırakmasını içermektedir. Bu anlaşma ile ilk defa Osmanlı, sınırları içerisinde dağılan esirlerin serbest bırakılması için ilgili devlet görevlilerinin fidye ödemeleri yerine kendisi sorumluluğu üstlenmek durumunda kalmış ve Rus esirlerin toplanması konusunda bir direnişle karşılaşınca, sahiplerinin esirleri serbest bırakmalarına karşılık onlara esir başına yüzer guruş ödeme yapmayı taahhüt etmiştir.¹² Osmanlı-Rusya Antlaşması ile aynı günde imzalanan ve Osmanlı-Avusturya arasındaki savaşta sona erdiren Belgrad Antlaşması ise benzer bir madde içermediğinden Habsburglu diplomatlar ve din görevlileri Avusturyalı esirleri geri alabilmek için 1740'lı ve 1750'li yıllar boyunca esir sahiplerine fidye ödemeye devam etmiştir.¹³ Esasen fidye yolu ile esirlerin serbest bırakılması işlemi sadece savaşta esir alınanları kapsamamakta, Hristiyan dünyası ile sınır olan coğrafyada her iki taraf için de, akınlar yoluyla esir toplayıp onları satmak veya fidye karşılığı serbest bırakmak, yüzyıllar boyunca gündelik hayatın bir parçası olarak uygulanmaktaydı.¹⁴

Benzer şartlar Rusya ile 1774'te gerçekleşen Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra da tekrarlanmış; antlaşmanın din değiştirenler dışında karşılıklı esir mübadelesini içeren 25. maddesini hayata geçirmek için Osmanlı, Hristiyan esirlerin serbest bırakılmalarını sağlamak amacıyla Rus esirlerin her biri için sahiplerine miri hazineден yüzer guruş ödeme yapmayı taahhüt etmiş ve bölgenin ileri gelenleri ile ulemasından

¹¹ Y. Hakan Erdem, a.g.e., s. 64.

¹² Will Smiley, "The Meaning of Conversion: Treaty Law, State Knowledge, and Religious Identity among Russian Captives in the Eighteenth Century Ottoman Empire," *The International History Review*, 34 (3), Eylül 2012, s. 561, Ömer Şen, *Osmanlı'da Köle Olmak*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007, s. 37-40.

¹³ Will Smiley, a.g.m., s. 562. Konuyla ilgili ayrıca bkz. Uğur Kurtaran, *Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi (1730-1754)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012, s.261-262.

¹⁴ Yerel bir yeniçeri olan Temeşvarlı Osman Ağa'nın 17. yüzyılın son yılları ve 18. yüzyıl başını içeren hatıratı, ticaret, savaşlar ve dini propaganda ile şekillenen esaret uygulamalarının iyi bir örneğini yansıtır. Hatırat için bkz. Esat Nermi Erendor, *Temeşvarlı Osman Ağa'nın Anıları*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998. Fidyeye uygulamasının 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı-Macaristan hudut boylarındaki uygulama şekilleri için bkz. Géza Pálffy, "Ransom Slavery along the Ottoman-Hungarian Frontier in the Sixteenth and Seventeenth Centuries," Ed. Géza Dávid, Pál Fodor, *Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth-Early Eighteenth Centuries)*, Brill, Leiden 2007, s. 35-84.

birer kişinin de esirlerin sorgulama ekibinde yer almasını kararlaştırmıştır.¹⁵ Bu savaş sonrasında bazı askerî kökenden kişilerin ellerinde olan Rus esirler için yüz guruş yerine altmış beş guruş ödeme yapıldığı ve teslim emrine uymayıp da esirleri saklayanlar tespit edildiğinde hiçbir ödeme yapılmadan esirlerin alındığı da kayıtlar arasındadır.¹⁶ Ruslarla 1740 ve 1774 tarihlerinde gerçekleşen söz konusu esir mübadelesi uygulamaları Zıştovi Antlaşması için de bir model oluşturmuş ve esirlerin teslimi konusunda olabilecek direnişleri önlemek üzere yetkililer Avusturya esirleri için de yüzer guruş ödeme yapılmasına karar vermiştir.¹⁷ Her bir bölgede esirlerin tahliyesiyle görevlendirilen mübaşirlerin esir sahiplerine yüzer guruş karşılığı birer senet vermesi ve sahiplerin tahsil işlemlerini o bölgenin cizyedarı, mukataa ve gümrük emini veya avarız tahsildarı gibi mali işlerle sorumlu her kimi bulursa, bölgenin miri gelirlerine mahsuben ilgili şahıstan talep etmesi kararlaştırılmıştır.¹⁸ Esirlerin teslimi meselesi vadedilen sürede bitirilemeyip de süreç uzayınca Avusturya tarafı İstanbul'daki elçileri vasıtasıyla, esirlerin sahiplerine onları saklamak için vakit vermemek ve sahipleri teslim mecbur etmek üzere devletin müdahil olmasını talep etmiştir. Elçinin iddiası, Avusturya tarafının antlaşmada belirtilen süre içerisinde Osmanlı esirlerini teslim ettikleri, Osmanlı tarafında ise antlaşmanın yedinci maddesinin iptaline yönelik yoğun bir çabanın olduğu şeklindedir. Elçi, durum düzeltilmeyip esirlerin teslim edilmemesi halinde Avusturya tarafının yedinci madde icra olunmamış gibi davranacağını belirtmektedir.¹⁹

Esirlerin Dağıtım ve Tahliye İşlemleri

Esir alınan Avusturyalıların öncelikle Ruscuk bölgesine aktarıldığı ve buradan Büyükçekmece bölgesine nakledilip İstanbul veya Anadolu'ya dağıtıldıkları görülmektedir. Esirleri Ruscuk'tan alıp İstanbul'a getirmek üzere öküz arabalarının kullanılmasına karar verilmiş ve bu iş için öküz arabacılar kethüdası görevlendirilmiştir. Bir belgede, biri yüz, diğeri doksan altı ve üçüncüsü doksan beş kişilik üç ayrı grubun her biri için yirmi beşer adet öküz arabasının seferber edildiği görülmektedir.²⁰ Esirlerin

¹⁵ BOA HAT 1401/56477, 29 Zilhicce 1206/18 Ağustos 1792.

¹⁶ BOA C.HR 156/7781, 17 Rebiülevvel 1206/14 Kasım 1791.

¹⁷ BOA HAT 1401/56477, 29 Zilhicce 1206/18 Ağustos 1792, BOA C.HR 14/653, 4 Cemaziyelahir 1206/29 Ocak 1792, BOA C.HR 156/7781, 17 Rebiülevvel 1206/14 Kasım 1791.

¹⁸ BOA C.HR 14/653, 4 Cemaziyelahir 1206/

¹⁹ BOA HAT 1344/52530, 29 Zilhicce 1206/18 Ağustos 1792.

²⁰ BOA C.AS 753/31720, 23 Rebiülevvel 1205/30 Kasım 1790, BOA C.AS 1150/51103, 15 Rebiülahir 1205/22 Aralık 1790.

Ruscuk'tan İstanbul'a getirilmesi sırasında gerek görevli şahıs, gerekse esirler için hazineden bir ödeme yapıldığı da görülmektedir. Kayıtta açık olmamakla birlikte Ruscuk'tan İstanbul'a getirilecek esirlerin her biri için yapılan onar gurusluk ödemenin, esirlerin yolculuk sırasındaki yemek ihtiyaçlarını karşılamak için olduğunu tahmin etmekteyiz.²¹ Daha küçük grupların aktarımı söz konusu olduğunda bu iş için atların kullanıldığı da vâkidir. Ele geçirilen esirlerden atlarla Zıştovi'ye gönderilmesi kararlaştırılan sekiz esirin nakilleri sırasında başlarındaki mübaşire her biri için bir menzil belgesi verilmiş ve esirlere kazalarda menzil atları tedarik edilip hiç bekletilmeden seri bir şekilde bir sonraki menzile ulaştırılmaları hususunda kaza yetkililerinin azami dikkat göstermesi istenmiştir.²² Keza ele geçirilen esirlerden Ruscuk'a gönderilecek yetmiş sekiz kişilik bir başka grup için zuamadan Osman Ağa mübaşir tayin edilmiş ve Osman Ağa'ya harcırah olarak iki yüz gurus ödenmesi kararlaştırılmıştır.²³

Esirlerin tahliyesine karar verildikten sonra bu süreci idare etmek üzere her bölge için dergah-ı ali gediklilerinden bir şahıs görevlendirilmiştir. Rumeli'nin sağ kolu için Hacı Mustafa Ağa,²⁴ Rumeli'nin sol kolu için Derviş Hüseyin Ağa²⁵ ve Mehmed Said Ağa,²⁶ Anadolu'nun sol kolu için bir başka Mustafa Ağa,²⁷ Anadolu'nun orta kolu için Musa Ağa,²⁸ Selanik, Bosna, Tuna Nehri ve civarı için Ahmed Ağa ve Hacı Ali Ağa,²⁹ Bergos ve civarı için Abdülkadir Ağa,³⁰ Edirne ve civarı için Yusuf Ağa,³¹ Bergama ve civarı için İbrahim Ağa³² ve İsmail Ağa,³³ Halep ve civarı için Mustafa Ağa³⁴ görevliler arasındadır. İstanbul için ise eski İstanbul Kadısı Molla Mehmed Arif Efendi ile Şehremini Mustafa Bey bu işi takip etmekle görevlendirilmiştir.³⁵

²¹ BOA C.HR 69/3437, 4 Ramazan 1205/7 Mayıs 1791.

²² BOA C.HR 72/3576, Evail-i Ramazan 1205/4-13 Mayıs 1791.

²³ BOA C.HR 166/8287, 26 Rebiülahir 1205/2 Ocak 1791.

²⁴ BOA C.HR 16/790, 15 Şaban 1206/8 Nisan 1792.

²⁵ BOA C.ADL 83/4987, 2 Zilkade 1206/22 Haziran 1792.

²⁶ BOA C.HR 150/7496, 23 Zilkade 1206/13 Temmuz 1792.

²⁷ BOA AE. SSLM III 60/3598, 6 Şaban 1206/30 Mart 1792, BOA AE. SSLM III 179/10695, 1 Ramazan 1206/23 Nisan 1792.

²⁸ BOA C.HR 33/1620, 26 Ramazan 1206/ BOA C.HR 111/5505, 2 Şaban 1206/26 Mart 1792.

²⁹ BOA C.ADL 11/693, 20 Şevval 1206/11 Haziran 1792, BOA C.HR 65/3241, 17 Safer 1207/4 Ekim 1792, BOA C.HR 186/9269, 19 Zilhicce 1206/8 Ağustos 1792.

³⁰ BOA C.ADL 90/5396, 8 Cemaziyelahir 1207/21 Ocak 1793.

³¹ BOA C.HR 153/7645, 5 Şaban 1206/29 Mart 1792.

³² BOA C.HR 183/9132, 7 Şaban 1207/20 Mart 1793.

³³ BOA C.HR 6/262, 29 Şaban 1206/22 Nisan 1792.

³⁴ BOA C.HR 65/3238, 27 Rebiülevvel 1206/24 Kasım 1791.

³⁵ BOA C.HR 26/1289, 17 Receb 1206/11 Mart 1792, BOA C.HR 87/4302, 3 Rebiülevvel 1207/19 Ekim 1792.

Görevli dergah-ı ali gedikli ağaları sorumlu oldukları bölgelere fermanı götürmek, bölge mahkemesinde fermanı ilan etmek ve içeriğini açıklamakla yükümlüydüler.³⁶ Fermanın halka duyurulması için bölgeye tellallar da çıkarılmaktaydı.³⁷ Mübaşirler, varsa bölgedeki konsolosun da dahil olduğu mahkemede esirlerin İslam'a geçenlerini ve Hristiyanlıkta kalanlarını tespit edip kaydını bir defterde toplamak, tahliyesi gerçekleştirilecek esirler için miri hazineden ödenecek meblağın hangi kalemden ödeneceğini belirleyip mümkünse esirlerin sahiplerine ödemeyi gerçekleştirmek ve esirleri konsolosa teslim etmekle yükümlüydü.³⁸ Avusturya Devleti'nin Osmanlı topraklarında konsolosluklar açma izni alması, 1718 tarihli Pasarofça Antlaşması'na eklediği bir maddeyle mümkün olmuş; bu sayede Avusturya Osmanlı topraklarında serbest ticaret yapma ve uygun gördüğü yerlerde konsolosluklar açma hakkı kazanmıştır.³⁹ İzmir,⁴⁰ Halep,⁴¹ İskenderiye,⁴² Çanakkale,⁴³ Sakız Adası,⁴⁴ Selanik ve Mora'da⁴⁵ mukim konsoloslara bu şekilde teslimlerin yapıldığı, karşılaştığımız belgelerden anlaşılmaktadır. Görevlilerce hazırlanan defterlerin bir kısmında esirlerin sahibinin adı, esirin adı ve memleketi, yaşı, İslam'a geçip geçmediği ve eğer İslam'a geçtiyse yeni adı zikredilmiştir.⁴⁶ Esirlerin tahliyesiyle görevli yedi şahsın 1206 yılı Şaban ayı (Mart-Nisan 1792) maaş ödemesi için başmuhasebeye birlikte yazdıkları bir arzuhalden, birine on, ikisine on beş, üçüne yirmi ve birine otuz guruşluk bir maaşın takdir edildiği ve bu gruba aylık toplam yüz otuz guruşluk bir ödemenin yapıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁷ Maaşlardaki farklılığın sebebi belgeden anlaşılmasa da, kişilerin rütbe ve makamlarından kaynaklandığı tahmin edilebilir. Esir teslimiyle görevlendirilen mübaşirlerin maiyyetlerine memurlar tayin edildiği başka belgelerden anlaşılmaktadır. Mesela esir tesliminde maiyyet memurluğu yapan Mehmed Vasfi Efendi başmuhasebeye müracaatla yirmi guruş aylıkla görevlendirildiğini

³⁶ BOA AE. SSLM III 60/3598, 6 Şaban 1206/30 Mart 1792.

³⁷ Mesela bkz. BOA C.ADL 11/693, 20 Şevval 1206/11 Haziran 1792.

³⁸ Mesela bkz. BOA C.HR 65/3238, 27 Zilkade 1206/17 Temmuz 1792.

³⁹ Kemal Beydilli, "Avusturya," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, s. 175; Nurgül Bozkurt, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Avusturya Münasebetleri (1740-1788)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2000, s. 97-98.

⁴⁰ Mesela bkz. BOA C.HR 14/653, 4 Cemaziyelahir 1206/29 Ocak 1792.

⁴¹ Mesela bkz. BOA C.HR 72/3578, 10 Zilkade 1207/19 Haziran 1793.

⁴² Mesela bkz. BOA C.HR 14/653, 4 Cemaziyelahir 1206/29 Ocak 1792.

⁴³ Mesela bkz. BOA C.HR 35/1746, 24 Şevval 1207/4 Haziran 1793.

⁴⁴ Mesela bkz. BOA C.HR 166/8276, 7 Muharrem 1207/25 Ağustos 1792.

⁴⁵ Mesela bkz. BOA C.HR 35/1746, 24 Şevval 1207/4 Haziran 1793.

⁴⁶ Mesela bkz. BOA C.ADL 83/4987, 2 Zilkade 1206/22 Haziran 1792.

⁴⁷ BOA C.HR 52/2577, 9 Şaban 1206/2 Nisan 1792.

belirterek iki aylık maaş bedeli olan kırk guruşu talep etmiş ve başmuhasebe şahsa ödemenin yapılması talimatını vermiştir.⁴⁸

Esirlerin Bölgesel Dağılımı

İncelediğimiz dönemde Avusturyalı esirlerin sayılarına dair elimizde net bir bilgi yoktur. 21 Eylül 1788 tarihinde Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın bir Avusturya ordusunu Klausenburg yakınında yenilgiye uğratması neticesinde elli bin kadar kadın ve çocuğun savaş esiri olarak alındığı söylenmiştir.⁴⁹ Ahmet Cevdet Paşa Şebeş ve Yergöğü civarında gerçekleşen savaşlarda Osmanlı'nın zafer kazanması neticesinde her bir bölgeden bin kadar esir alındığından bahsetmektedir.⁵⁰ Vidin Şeriyeye Sicilleri'ne dayalı bir çalışmada ise Zıştovi Antlaşması gereği esirlerin mübadelesi kapsamında, Ocak 1791'de Nemçe tarafında 1511 Müslüman esirin, Osmanlı'nın elinde ise 500 kadar Avusturyalı esirin bulunduğu belirtilmiştir. Her ne kadar esir sayısında genel bir ifade söz konusu ise de sınırlı sayıda bir rakamdan bahsedilmesi, sicildeki bilgilerin o dönemde bölgede toplanan bir kısım esiri içerdiği veya Vidin civarından olup da Avusturya tarafına esir düşen Müslümanlar ile Vidin civarında olan Avusturyalı esirlerden söz edildiği sonucunu çıkarmak mümkündür.⁵¹

20

İstanbul için tutulan bir kayıta, İstanbul'da Hristiyanlık üzere olan, dokuzu Müslüman, üçü de zimmî sahipler elindeki on iki esirden bahsedilmekte ve sahiplerine yüzer guruş ödeme yapılarak bu esirlerin Avusturya tercümanına teslim edildiği belirtilmektedir.⁵² İstanbul'a ait başka belgede ise Avusturya makamlarına teslim edilen yedi esirin sahiplerine ödenecek miktarın bu iş ile görevlendirilen Molla Mehmed Arif Efendi ve Mustafa Bey tarafından ödendiği belirtilmektedir.⁵³ İstanbul'da bir baba ve küçük oğlu olmak üzere iki esirin Üsküdar bölgesinden alınıp Boğdan kapı kethüdasına; Peykhane civarı ve Sadiler Tekkesi bölgesinden biri kadın, diğeri erkek iki esirin alınıp Avusturya tercümanına ve Kumkapı Nişancı Mahallesi ile Havas Mahmud Paşa Mahallelerinden iki erkek esirin alınıp Rusya tercümanına teslim edildiği ifade

⁴⁸ BOA C.HR 1/28, 11 Cemaziyelevvel 1206/6 Ocak 1792.

⁴⁹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 4, İstanbul 1948, s. 18'den aktaran Y. Hakan Erdem, a.g.e., s. 47.

⁵⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet Osmanlı Tarihi*, Cilt 2, Üç Dal Neşriyat, İstanbul 1993, s. 922, s. 1196.

⁵¹ Nagehan Üstündağ Özdemir, "Vidin Sicillerine Göre Zıştovi ve Yaş Antlaşmalarının Osmanlı Taşrasında Uygulanışı," *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 32 (1), Haziran 2015, s. 268-269.

⁵² BOA C.HR 26/1289, 24 Şevval 1206/15 Haziran 1792.

⁵³ BOA C.HR 87/4302, 3 Rebiülevvel 1207/19 Ekim 1792.

edilmekte ve toplam altı kişilik bu esirler grubu için altı yüz guruşluk ödemenin gerçekleştiği söylenmektedir.⁵⁴ İstanbul için oluşturulan bir başka defter, İstanbul'un farklı bölgelerinden toplanan on dört kişilik bir esirler listesinden oluşmaktadır.⁵⁵

Rumeli'nin sağ kolu için tutulan kayıtlarda Bergos'taki on altı esirden on birinin ve Baba-i Atik kazasındaki beş esirden ikisinin İslam'a geçtiği belirtilmiş; Hristiyanlık üzere olduğu söylenen ilk kazadan beş, ikincisinden üç esirin ise görevli mübaşire teslim edildiği bölge kadılarınca gönderilen ilamda zikredilmiştir. Balcık ve Kavarna'dan gönderilen ilamda ise bölgedeki dört esirin görevli mübaşire teslim edildiği belirtilmiştir. Şumnu ve Hacıoğlu bölgelerinden ikişer esir ve Varna kazasından yedi esir de görevli mübaşire teslim edilmiştir. Vize'de bir esirin olduğu ve onun da yedi ay önce vefat ettiği belirtilerek teslim edilecek esir olmadığı kaydı düşülmüştür.⁵⁶

Rumeli'nin sol kolundaki esirlerin tahliyesiyle görevlendirilen Derviş Hüseyin Ağa başta Keşan olmak üzere bölge kazalarından toplam on iki esirin sahiplerine ödenecek bin iki yüz guruşluk meblağın dört yüz guruşunu Keşan'daki hazine görevlisinden temin ettiğini ve Keşan'dan aldığı esirleri Çanakkale'de mukim Avusturya konsolosuna teslim ettiğini belirtmiştir.⁵⁷ Ancak diğer kazalarda meblağı temin edecek bir kişi olmadığından meblağın tarafından ödendiğini belirtmiş ve alınan esirleri mahallerine göre Selanik ve Mora'daki Avusturya konsolosuna teslim ettiğini söylemiştir.⁵⁸ Bir belgede Edirne ve civarından toplanıp Avusturya tarafına teslim olunan altmış dokuz esirden bahsetmektedir.⁵⁹ Yusuf Ağa Tatarpazarı bölgesinden on dokuz Avusturyalı ve on beş Sırp olmak üzere toplam otuz dört esir topladığını bildirmekte ve ödeme için para talep etmektedir. Cevaben Sırp esirler için bir ödeme yapılmaması, Avusturyalı esirler için yapılacak ödemenin de başmuhasebeye kaydettirilmesi bildirilmiştir.⁶⁰ Keza Yusuf Ağa'ya Köprülü kazasından teslim edilen, Belgrad ve civarından oldukları belirtilen dört Sırp esirinin Yusuf Ağa'nın bir adamı marifetiyle Belgrad'a ulaştırılması ve sahiplerine yüzer guruşluk ödeme için tahvil verilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı kazadan teslim edilen altı kişilik Avusturya esiri de

⁵⁴ BOA C.HR 58/2871, 25 Muharrem 1207/12 Eylül 1792.

⁵⁵ BOA C.HR 38/1880, 4 Ramazan 1206/26 Nisan 1792.

⁵⁶ BOA C.HR 16/790, 15 Şaban 1206/8 Nisan 1792.

⁵⁷ BOA C.HR 35/1746, 24 Şevval 1207/4 Haziran 1793, BOA C.HR 41/2006, Evası-ı Rebiülevvel 1206/8-17 Kasım 1791.

⁵⁸ BOA C.HR 35/1746, 24 Şevval 1207/4 Haziran 1793, BOA C.HR 81/4023, Gurre-i Şaban 1207/14 Mart 1793.

⁵⁹ BOA C.HR 153/7645, 5 Şaban 1206/29 Mart 1792.

⁶⁰ BOA C.HR 33/1625, 19 Receb 1206/13 Mart 1792.

Selanik'teki Avusturya konsolosuna teslim edilmiştir. Yusuf Ağa durumu İstanbul'a bildirdiğinde Avusturyalı esirler için sahiplerine yüzer guruşluk ödeme yapılmasına dair hazineye tezkere yazıldığı, ancak Sırp esirler için ödeme yapılmasına dair bir kararın olmaması sebebiyle sahiplerinin ödeme dışında tutulduğu belirtilmiştir.⁶¹ Yusuf Ağa Tatarpazarı'ndan topladığı on dokuzu Avusturyalı ve on beşi Sırp olmak üzere toplam otuz dört esir için ödenecek bedelle ilgili olarak defterdara bir yazıyla başvurduğunda defterdar durumu divana havale etmiş ve kendisine cevaben sadece on dokuz Avusturyalı esir için ödeme yapılması emredilmiştir.⁶² Keza bugün Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan İhtiman kazasından gönderilen bir kayıta, kazalarında hiç Avusturyalı esirin olmadığı, tek Sırp esirin de Yusuf Ağa'ya teslim edildiği bildirilmekte, ancak karşılığında herhangi bir ödemeden bahsedilmemektedir.⁶³ Sırp esirler hususunda Osmanlı yöneticilerinin başlangıçta kafalarının karışık olduğu ve ödeme yapılıp yapılmayacağı hususunun İstanbul'a sorulduğu;⁶⁴ bazen de Sırp esir sahiplerine yüzer guruş ödeme için senetler verildiği rastladığımız kayıtlardan anlaşılmaktadır.⁶⁵ Aynı durumun Boğdanlı esirler için de söz konusu olduğu görülmektedir; Boğdanlı esirlerin sahiplerine ödeme yapıldığına dair kayıt olduğu gibi,⁶⁶ antlaşma metninde zikredilmedikleri için ödemenin yapılıp yapılmaması hususunun İstanbul'a sorulması gerektiğine dair kayıt da mevcuttur.⁶⁷ Yusuf Ağa sahiplerine yüzer guruş ödeyerek Manastır bölgesinden de Hristiyanlık üzere olan on altı esir toplamıştır.⁶⁸ Yusuf Ağa'nın Filibe bölgesinden topladığı esir sayısı ise doksandır. Başmuhasebeci dokuz bin guruşluk ödemenin, Yusuf Ağa'nın görevlendirdiği Bostâni Emin isimli şahsa yapılması için Filibe Kadısı bir ilamla merkeze başvurmuştur.⁶⁹

Ziştovi Antlaşması gerçekleşmeden önce, savaşın devam ettiği dönemde Maçın sahasından gönderilen bir kayıta bölgeye getirilen beş erkek esirin hepsinin İslam'a geçtiği belirtilmiştir. Mahkeme önünde kelime-i şهادet getirerek İslam'a geçtikleri belirtilen söz konusu beş esire kisve bahası olarak altışar guruştan toplam otuz guruşluk

⁶¹ BOA C.HR 37/1817, Gurre-i Rebiülahir 1207/16 Kasım 1792.

⁶² BOA C.HR 33/1625, 19 Receb 1206/13 Mart 1792.

⁶³ BOA C.HR 23/1132, 10 Receb 1206/4 Mart 1792.

⁶⁴ BOA C.AS 1163/51744, BOA AE. SSLM III 200/11985, 27 Rebiülahir 1206/24 Aralık 1791

⁶⁵ Mesela bkz. BOA C.HR 132/6590, 7 Şevval 1206/29 Mayıs 1792.

⁶⁶ BOA C.HR 58/2871, 25 Muharrem 1207/12 Eylül 1792.

⁶⁷ BOA AE. SSLM III 200/11985, 27 Rebiülahir 1206/24 Aralık 1791.

⁶⁸ BOA C.HR 132/6590, 7 Şevval 1206/29 Mayıs 1792.

⁶⁹ BOA C.HR 97/4844, 17 Cemaziyelahir 1206/11 Şubat 1792.

bir ödeme yapılmıştır.⁷⁰ Zıştovi Antlaşması'ndan sonra ise İnoz bölgesinden on esir görevlilere teslim edilmiştir.⁷¹ Bir başka belgede Demirhisar kasabasındaki sekiz esirin İslam'a geçtiği belirtilmiştir.⁷² Alasonya mahkemesinden gelen belgede ise kazada Avusturya esirlerinden kimsenin olmadığı söylenmiştir.⁷³ Siroz mahkemesinden gelen kağıtta Avusturya esirleri mübaşir vasıtasıyla mahkemeye çağırılıp her biri teker teker sorgulandığında mahkeme önünde kelime-i şهادet getirerek İslamiyet'e geçtikleri ifade edilmiş, ancak İslamiyet'e geçenlerin kimlik ve sayısına dair bilgi verilmemiştir. Hristiyanlıkta ısrar eden dört Sırbın ise Siroz'daki gayrimüslim mahallelerinde meskun oldukları, geri dönmek istemedikleri ve buna direniş gösterdikleri belirtilmiştir. Mübaşir vasıtasıyla durumun İstanbul'a bildirilip cevap beklendiği de verilen bilgiler arasındadır.⁷⁴ Ahmed Ağa marifetiyle Selanik'ten toplanan altmış dokuz esir bölge konsolosuna teslim edilmiş, Yenişehir'den bir, Yenice-i Vardar'dan iki esir de mübaşir Ahmed Ağa'ya teslim edilmiştir. Yenice-i Vardar'da bulunan otuz dokuz esir ise İslamiyet'e geçtiklerini belirtmişlerdir. Vidin'deki on beş esirden on ikisinin İslamiyet'e geçtiği söylenmiş; Hristiyanlık üzere olduklarını belirten üçü de Ahmed Ağa'ya teslim edilmiştir.⁷⁵ Vidin'le ilgili bir başka belgede ise kırk üç esirin görevlilere teslim edildiği ve sahiplerine ödenecek dört bin üç yüz guruşun Vidin cizyedarından tedarik edildiği belirtilmiştir. Keza Niğbolu'da görevlilere teslim edilen on esir için sahiplerine ödeme cizye malından gerçekleştirilmiştir. Aynı belgeye göre Plevne'den bir, Zıştovi'den sekiz ve Tırnova'dan on esir de mübaşirlere teslim edilmiştir; Tırnova'daki esirler için ödenecek meblağ kazanın miri hazinesinde olmadığından mübaşirler tarafından esir sahiplerine ödenecek meblağ için hazine tezkeresi verilmiştir.⁷⁶ Çatalca'da bulunan on beş esirin hepsinin İslamiyet'e geçtiği ve kazada bunlardan başka esirin bulunmadığı belirtilmiştir.⁷⁷ Sakız Adası'ndan gelen bir belgede altı esirin adadaki Avusturya konsolosuna teslim edildiği söylenmiştir.⁷⁸

⁷⁰ BOA C.ADL 98/5934, 29 Zilkade 1203/21 Ağustos 1789.

⁷¹ BOA C.HR 150/7496, 23 Zilkade 1206/13 Temmuz 1792.

⁷² BOA C.HR 154/7676, 20 Zilkade 1206/10 Temmuz 1792.

⁷³ BOA C.HR 127/6317, Evasit-ı Muharrem 1207/29 Ağustos-7 Eylül 1792.

⁷⁴ BOA AE. SSLM III 175/10449, 15 Zilhicce 1206/4 Ağustos 1792.

⁷⁵ BOA C.HR 65/3241, 17 Safer 1207/4 Ekim 1792.

⁷⁶ BOA C.HR 99/4906, 12 Safer 1207/29 Eylül 1792.

⁷⁷ BOA C.HR 65/3241, 17 Safer 1207/4 Ekim 1792.

⁷⁸ BOA C.HR 166/8276, 7 Muharrem 1207/25 Ağustos 1792.

Bosna Liboška⁷⁹ ve Gradaçaniçe'de⁸⁰ Hristiyanlıkta ısrar eden esirin olmadığı belirtilmiştir. İfadelerden İslamiyet'e geçen esirler olduğu anlaşılacakla birlikte herhangi bir sayı verilmemiştir. Belgradcık'tan bir, Mostar'dan on, Saraybosna'dan on dört, Banaluka'dan ve Bihke'den birer, Derbend'den beş esir mübaşir Ahmed Ağa'ya teslim edilmiştir.⁸¹ Velestin'de kaydedilen iki esir kadının da İslam'a geçtikleri belirtilmiştir.⁸² Rahova bölgesinde Hristiyanlık üzere olan iki esirin sahiplerinden alınarak görevlilere teslim edildiği belirtilmekte, ancak bu esirlerin sahiplerine verilecek yüzer guruşu ödeyecek bir bütçe kalmadığı için meblağ mübaşirler vasıtasıyla İstanbul'dan talep edilmektedir.⁸³ Silistre'de Hristiyanlık üzere bulunan on esir, görevli Ahmed Ağa ve Ali Ağa'ya teslim edilmiştir.⁸⁴ Ruscuk'ta sahiplerinden alınıp görevlilere teslim edilen yirmi üç esir için yapılacak ödemenin ancak iki yüz guruşu Ruscuk voyvodalığından karşılanabildiğinden geri kalan iki bin yüz guruşluk bölüm için İstanbul'a başvurulmuştur.⁸⁵

Anadolu'nun sol kolundaki esirlerin tespit ve tahliyesiyle görevli Mustafa Ağa Ankara'da altısı erkek, dokuzu kız, on beş çocuk esirin mahkeme önünde İslamiyet'e geçtiklerini ifade etmeleri sebebiyle bu bölgeden teslim edilecek esir olmadığını belirtmiştir.⁸⁶ Kastamonu Devrekani'de üç esirin olduğu ve sahipleri tarafından görevliye teslim edileceği belirtildiğinden bu esirlerin Hristiyanlık üzere olduğu anlaşılmaktadır. Esirlerin köylere kadar dağıldığı, üç esirin sahiplerinin de Devrekani'nin köylerinde mukim olmasından çıkartılabilir.⁸⁷ Keza Kastamonu'nun Azdavay ilçesi Tas köyünden bir esir de İstanbul'a nakledilmek üzere ilgili mübaşire teslim edilmiştir.⁸⁸ Konya ve Kırşehir'de sayı verilmemekle birlikte Avusturya esirlerinin hepsinin İslam'a geçtiği belirtilmekte, Akşehir, İshaklı, Ilgın, Seydişehir ve Bozkır kazalarında ise hiç esir olmadığı söylenmektedir.⁸⁹ Geyve kazasından gönderilen

⁷⁹ BOA C.ADL 11/693, 20 Şevval 1206/11 Haziran 1792.

⁸⁰ BOA C.AS 231/9797, 22 Şaban 1206/15 Nisan 1792.

⁸¹ BOA C.HR 8/352, 23 Safer 1207/10 Ekim 1792.

⁸² BOA C.ADL 82/4925, 21 Rebiülahir 1207/6 Aralık 1792.

⁸³ BOA C.ADL 106/6345, 27 Şevval 1206/18 Haziran 1792, BOA C.HR 99/4906, 12 Safer 1207/29 Eylül 1792.

⁸⁴ BOA C.HR 2/67, 23 Muharrem 1207/10 Eylül 1792.

⁸⁵ BOA C.HR 99/4906, 12 Safer 1207/29 Eylül 1792, BOA C.HR 186/9269, 9 Zilhicce 1206/29 Temmuz 1792.

⁸⁶ BOA AE. SSLM III 58/3455, 2 Cemaziyelahir 1206/27 Ocak 1792.

⁸⁷ BOA AE. SSLM III 197/11849, 3 Zilhicce 1206/23 Temmuz 1792.

⁸⁸ BOA C.HR 70/3489, 3 Zilkade 1207/12 Haziran 1793.

⁸⁹ BOA C.ADL 71/4291, 29 Şaban 1207/11 Nisan 1793.

kağıtta da kazada Hristiyanlık üzere olan esir olmadığı belirtilmiştir.⁹⁰ Kayseri'ye ait bir belgede, görevli Musa Ağa şehirde Hristiyanlık üzere olan esir sayısını bildirmemekle birlikte Kayseri hazinesinde esir sahiplerine ödenecek para olmadığından bahisle, sahiplerinin esirleri para ödemededen teslim etmediğini söylemekte ve bunun için bir an evvel İstanbul'dan para gönderilmesini talep etmektedir. Bunun üzerine defterdara yazı yazılarak paranın bir an evvel gönderilmesi istenmiştir.⁹¹ Musa Ağa'dan gelen Nevşehir bölgesine ait kayıtlarda ise on dokuzu Müslüman, on biri Hristiyan olmak üzere toplam otuz esirin ismi zikredilmiştir.⁹² Bergama bölgesinden gelen kayıtlarda, bölgedeki kadın-erkek, küçük-büyük bütün esirlerin mahkemeye çıkarıldıkları ve mahkeme huzurunda hepsinin kelime-i şهادet getirerek İslamiyet'e geçtikleri belirtilmiştir; bu sebeple bölgede teslimi gereken hiç esir olmadığı söylenmiştir.⁹³ Çanakkale bölgesinde Hamide isimli bir kadının esaretinde olan Yanko isimli esir Hristiyanlık üzere olduğunu belirtmesi sebebiyle kadının bir adamına teslim edilerek İstanbul'a gönderilmiş ve karşılığında yüz guruşluk ödemenin tahsili için başmuhasebeye kaydettirilmiştir.⁹⁴

Haleb'deki yedi esir bölgeye gönderilen dergah-ı ali gediklilerinden Mustafa Ağa vasıtasıyla Haleb'deki Avusturya konsolosuna teslim edilmiştir. Esir sahiplerine ödenecek yedi yüz guruş ise Haleb cizye kaleminden karşılanmıştır.⁹⁵ Mustafa Ağa Antakya'da altı Avusturya esirinin olduğunu ve hepsinin de İslamiyet'e geçtiğini belirtmiştir. Antep'te bulunan iki esirin de İslamiyet'e geçtiği, ancak birisinin bir müddet sonra vefat ettiği belirtilmektedir. Şam'da ise teslimi gerektirecek bir esir olmadığından bahsedilmiş, ancak İslamiyet'e geçmiş esirlerin olup olmadığı hususunda bilgi verilmemiştir.⁹⁶ Aynı durum Mudurnu mahkemesinden gelen kağıt için de geçerlidir.⁹⁷ Bafra,⁹⁸ Taşlıca,⁹⁹ Kelkit¹⁰⁰, Yenipazar,¹⁰¹ Hisarönü,¹⁰² Üsküb¹⁰³ mahkemelerinden gelen kağıtta ise Avusturya esirlerinden kimsenin bulunmadığı belirtilmiştir.

⁹⁰ BOA C.HR 14/653, 4 Cemaziyelahir 1206/29 Ocak 1792.

⁹¹ BOA C.HR 111/5505, Gurre-i Zilhicce 1206/21 Temmuz 1792.

⁹² BOA C.HR 33/1620, 26 Ramazan 1206/18 Mayıs 1792.

⁹³ BOA C.HR 6/262, 29 Şaban 1206, 22 Nisan 1792.

⁹⁴ BOA C.HR 42/2064, 6 Ramazan 1206/28 Nisan 1792.

⁹⁵ BOA C.HR 72/3578, 10 Zilkade 1207/19 Haziran 1793.

⁹⁶ Mesela bkz. BOA C.HR 65/3238, 27 Rebiülevvel 1206/24 Kasım 1791.

⁹⁷ BOA AE. SSLM III 70/4234, 28 Zilhicce 1206/17 Ağustos 1792.

⁹⁸ BOA AE. SSLM III 70/4235, Zilkade 1206/Haziran-Temmuz 1792.

⁹⁹ BOA AE. SSLM III 130/7901, 8 Şaban 1206/1 Nisan 1792.

¹⁰⁰ BOA AE. SSLM III 179/10695, 1 Ramazan 1206/23 Nisan 1792.

¹⁰¹ BOA AE. SSLM III 201/12016, 3 Receb 1206/26 Şubat 1792.

¹⁰² BOA AE. SSLM III 206/12263, 12 Zilhicce 1206/1 Ağustos 1792.

¹⁰³ BOA AE. SSLM III 232/13519, Zilhicce 1206/Temmuz-Ağustos 1792.

Esirlerin ve Esir Sahiplerinin Kimlikleri

Elimizdeki belgeler bize esirler ve sahiplerine dair, ancak müstakil anlatılar söz konusu olduğunda onların hikayelerine inebilmeye imkan tanıyan, çoğunlukla toplu bilgilerin kaydedildiği ve geniş bir farklılıkla hazırlanmış bir malumat sunmaktadır. Öyle ki esirlerin toplu kaydedildiği belgelerde esirler bazen sadece sayıyla ifade edilmiş, bazen esire dair bilgiler verilse de sahipleri zikredilmemiş, bazen esirlerin sahipleri zikredildiği halde esir hakkında sadece adet bilgisi verilmiş ve bazen de hem esirlere hem de sahiplerine dair kısa bilgiler sunulmuştur. Esirlerin sahiplerine yönelik bir odaklanma bize, orantısını bilemesek de Müslümanlar gibi gayrimüslimlerin de Avusturyalı esirlere sahip olabildiklerini göstermektedir. İmparatorluğun uzun tarihi boyunca zimmî statüsündeki gayrimüslim tebaanın ve imparatorlukta yaşayan yabancı unsurların köle sahibi olabilmelerine yönelik yaklaşım oldukça belirsizdir ve zaman içinde değişen bir tutarsızlık da sergilemektedir. Genel olarak şeriat, zimmî statüsündekilerin gayrimüslim köle sahibi olmasına izin vermektedir; ancak imparatorlukta şer'î uygulama bunun döneme ve padişahlara göre değiştiğini göstermektedir. Konuya yönelik çalışmalar 15. yüzyılda gayrimüslimlerin köle sahibi olabildiklerine işaret etmekte, ancak 16. yüzyılda, I. Süleyman döneminde Yahudi ve Hristiyanların köle alıp satmalarına yasak getirildiğini ortaya koymaktadır; söz konusu yasak III. Murad döneminde de devam etmiştir. 17. yüzyıl başında yasağın devam ettiğine dair bilgiler vardır. 18. yüzyılda ise gayrimüslimlerin her bir köle için yıllık ödeyecekleri 200 akçe karşılığında köle sahibi olabildikleri görülmektedir; ancak bu durum kölelerin, çocuksuz, yetişkin ve gayrimüslim olmasıyla sınırlandırılmıştı. Gayrimüslimlere her tür köle satışının yasaklandığı 1835 yılına kadar bu grubun, ödeyecekleri bir vergi karşılığında köle sahibi olabilmeye devam ettiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁴

Avusturyalı esirlere dair İstanbul bölgesine ait bir kayıta, Bandırma'da Alekan isimli bir zimmînin elindeki Dimri ile Beyoğlu'nda tüccar Konstantin'in elindeki Mariye grubun gayrimüslimler elindeki esirleridir. Kangırı bölgesindeki Cabbarzade'nin elindeki beş esir ile Kadırga Limanı'nda kapıcıbaşı olan Mehmed Ali Ağa'nın elindeki üç esir, Ferhad Paşa Hazinedarı Mehmed Emin Ağa'nın elindeki Yuvan, Sultan Bayezid'de bakırcı Elhac Hüseyin Ağa'nın elindeki Marhin ile Tobhane

¹⁰⁴ Y. Hakan Erdem, a.g.e., s. 43-46.

Kıslası'ndaki Emir Ali Usta'nın Durali isimli esiri de Mehmed Arif Efendi ve Mustafa Bey'e teslim edilmiştir. Mehmed Ali Ağa'nın elindeki esirlerin isimlerinin Safa, Tahir ve Gülnar olarak, keza Emir Ali Usta'nın elindeki esirin Durali ismiyle kaydedilmesi, söz konusu esirlerin sahipleri tarafından Müslüman isimleriyle isimlendirildiklerini, ancak "Nasraniyyette ısrar edenler" arasında zikredilip Avusturya elçisine teslim edilmeleri, bu esirlerin sonradan verilen isimlerine rağmen kendilerini Hristiyan olarak tanımladıklarını göstermektedir.¹⁰⁵ Bu durum, belgelerde Müslüman isimleriyle yer almanın bazen gerçek durumu yansıtmadığına ve Müslüman isimleri aldıkları halde kendilerini Hristiyan olarak tanımlayan esirlerin olduğuna bir işaretir. Bazı belgelerde esirlerin İslamiyet'e geçtiklerinin belirtilmesi ve Müslüman isimleriyle zikredilmeleri, esirlerin bu durumu mahkeme önünde ve etki altında kalmadan kabul ettiklerine dair kesin bir bilgi sunmamaktadır ve bu bilgilere mesafeli yaklaşmamızı gerektirmektedir. Din değiştirmeler odaklı çalışmasında Deringil, Osmanlı İmparatorluğu'nda İslamiyet'e geçişin Hristiyan muadillerine kıyasla çok daha bir amacı matuf, itikadî olmaktan ziyade faydacı olduğunu belirtmekte ve konuya dair devlet katılığı ile resmi takibin ancak yabancı baskılara bir tepki neticesinde geliştiğinin altını çizmektedir.¹⁰⁶ İstanbul bölgesine ait bir başka kayıta Büyükçekmece bölgesinde bir zimmî elinde yaşı belirtilmeyen bir erkek esirin, Silivri'de Mimar Hüseyin Ağa'nın ve zimmî Ekmekçi Konstantin'in elinde yine yaşları belirtilmeyen iki erkek esirin, keza Çorlu kazasında Basko isimli rahibin elinde bir erkek esirin olduğu ve esirlerin görevli mübaşire teslim edilerek sahiplerine senet verildiği kaydedilmektedir.¹⁰⁷

İnoz bölgesine ait kayıtlarda görevlilere teslim edilen on esirin hepsinin zimmîlere ait olduğu görülmektedir. Tahminen altmışar yaşlarında olduğu söylenen Mariye'nin kendisine tâbi oğlu olarak zikredilen altı yaşındaki Mihal de aynı şahsın elinden alınmıştır. Keza orta boylu, elâ gözlü, kara kaşlı olarak tasvir edilen yirmi beş yaşlarındaki bir diğer Mariye ile ona tabî, açık kaşlı ve çiçek yüzlü olduğu söylenen, yaş bölümü boş bırakılmış Metro da, Minolaki isimli bir zimmî elinden alınmıştır. Şebeş kasabasından olduğu söylenen ve orta boylu, kara yağız olarak tasvir edilen tahminen

¹⁰⁵ BOA C.HR 38/1880, 4 Ramazan 1206/26 Nisan 1792. Bu listede bulunan zimmî sahipler dışındaki diğer sahipler ve ellerindeki on iki kişilik esir grubuyla ilgili aynı bilgileri ihtiva eden bir başka belge daha mevcuttur. BOA C.HR 31/1534, 15 Zilkade 1206/5 Temmuz 1792.

¹⁰⁶ Selim Deringil, "There Is No Compulsion in Religion: On Conversion and Apostasy in the Late Ottoman Empire: 1839-1856," *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 42, No. 3, Temmuz 2000, s. 556.

¹⁰⁷ BOA C.HR 16/790, 15 Şaban 206/8 Nisan 1792.

elli yaşındaki esir Istanka'nın da yanında ona tâbi, orta boylu, elâ gözlü olarak tasvir edilen ve tahminen on beş yaşında olduğu söylenen oğlu Dokan vardır.¹⁰⁸ Örnekler bize, çocukların en azından bir kısmının ebeveynleriyle birlikte aynı şahıs elinde bulunabildiklerini göstermektedir.

Zeçine bölgesine ait kayıtlardan Seyyid Abdülatif Beyin hanesinde dokuz esirin olduğunu, bunlardan üçü kadın, ikisi erkek olmak üzere beşinin yetişkinlerden oluştuğunu ve yaşları beş ila on altı arasında değişen, biri kız üçü erkek olmak üzere dört de çocuğun bulunduğunu görüyoruz.¹⁰⁹ Keza Bergos kayıtlarında da Hacı Abdullahzade'nin elinde otuz beş yaşında Müslüman olduktan sonra Ahmed ismini alan Boğdanlı bir erkek, otuz yaşında, fiziksel özelliklerinin “orta boylu ve gök gözlü” olarak zikredildiği, Müslüman olduktan sonra Hanım ismini alan bir kadın ile sekiz yaşında, Müslüman olduktan sonra Safa ismini alan bir çocuk olduğu zikredilmektedir. Aynı kayıtlarda Hazinedarbaşı Osman Ağa'nın da, biri tahminen yirmi iki yaşında Ömer ismini alan, diğeri ise tahminen otuz yaşında, Şayeste ismiyle anılan Boğdanlı iki esire sahip olduğu söylenmektedir. Bergos kayıtlarından birisinde düşülen “ücret ile hizmetkar” notu ile Boğdanlı Mehmed isimli, Hacı Hafız elindeki bu esirin kimliği diğerlerinden farklılaşmaktadır.¹¹⁰

Edirne kayıtları bize altmış dokuz esirin sahiplerinin kimlikleri ile kendi isimleri hakkında bilgi vermektedir. Altmış dokuz esirin büyük bölümünün gayrimüslim sahiplerin elinde olduğu görülmektedir. En fazla esir Rum ve Ermenilerde bulunmaktadır; ancak listede Yahudiler de vardır. Mesela Rum milleti yazıcısının elinde üç, bu milletten Kuds Kilisesi papazının elinde bir, iki ayrı Ermeni bezzazda birer, Yahudi hahamda ise bir esir bulunmaktadır. En fazla sayıda esire ise sarraflar sahiptir. Gayrimüslim bir sarrafın elinde (Acı Utra?) çocukları ile birlikte alınan üç ayrı ailenin olduğunu görüyoruz. İlk aile olarak Nikola, Mariye ve sekiz yaşındaki oğulları; ikinci aile olarak Rabiko ile eşi Mariye ve biri on bir, öteki on iki yaşında olan iki oğlu; üçüncü aile olarak ise Maklava? ve eşi Ene? ile bir oğlu ve iki kızı olmak üzere toplam on iki esir mevcuttur. Keza bir başka gayrimüslim sarrafta bir kadın ve onun on yaşındaki oğlu ile altı yaşındaki kızı ve bu aile dışında iki yetişkin kadın ve bir erkek olmak üzere toplam altı esir mevcuttur. Altmış dokuz esirden on ikisinin de Müslüman

¹⁰⁸ BOA C.HR 150/7496, 23 Zilkade 1206/13 Temmuz 1792.

¹⁰⁹ BOA C.ADL 83/4987, 2 Zilkade 1206/22 Haziran 1792.

¹¹⁰ BOA C.ADL 90/5396, 8 Cemaziyelahir 1207/21 Ocak 1793.

sahipler elinde olduğu görülmektedir. En fazla esire Debbağ Hacı Halil Ağa sahiptir. Halil Ağa'nın elinde anne-baba ve bir oğuldan oluşan bir aile ile iki yetişkin erkek olmak üzere toplam beş esir bulunmaktadır. İsmi Abburrahim Bey olarak zikredilen bir diğer Müslüman elinde aile olmadıkları anlaşılan üç erkek ve bir kadın mevcuttur. Köprülüzade Fazıl Ağa'nın elinde ise on iki yaşında bir kız çocuk ile onun ebeveyni olmak üzere iki esir vardır. Hacegandan Mehmed Efendi ise tek bir erkek esire sahiptir.¹¹¹

Selanik'ten toplanan altmış dokuz esirin altmış biri kadın, sekizi erkektir. Kaydedilen on beş yaş ve altı, toplam on çocuk; üçü dört, biri beş, biri dokuz, biri on bir, biri on iki, biri on beş olmak üzere sekiz kız ve biri on diğeri on dört olmak üzere iki erkekten oluşmaktadır. Bu kayıttaki kadınlarda en üst yaş altmıştır ve bu yaşta sekiz kadın kaydı vardır. Yirmi ila yirmi dokuz yaş arası üç, otuz ila otuz dokuz arası on yedi, kırk ila kırk dokuz arası yirmi iki, elli ila elli dokuz arası üç kadın mevcuttur. Erkeklerle gelince, zikrettiğimiz iki çocuk dışında on altı ve on sekiz yaşlarında iki genç ile ikisi otuz, biri kırk, biri de elli yaşında olmak üzere altı kayıt daha mevcuttur. Altmış dokuz esirden on ikisinin zimmi sahiplerin üzerine kayıtlı olduğu görülmektedir.¹¹²

Nevşehir bölgesinden gelen kayıtlarda, biri dört, beşi yedi, ikisi sekiz, biri dokuz, biri on dört ve biri on beş olmak üzere, on beş yaş ve altı toplam on bir çocuk; ikisi otuz, biri otuz beş ve biri kırk beş olmak üzere toplam dört kadın ile biri yirmi, biri yirmi iki ve ikisi yirmi beş olmak üzere dört erkek, İslam'a geçtikleri şeklinde kaydedilmiştir. Aynı belgede Hristiyanlık üzere olduğu belirtilen, biri otuz beş yaşında bir kadın ile biri yirmi, üçü yirmi beş, üçü otuz, ikisi otuz beş ve biri kırk beş yaşında on erkek olmak üzere toplam on bir esir mevcuttur. Esirlerden sadece birinin sahibi belirtilmemiştir ve belirtilen sahiplerin hepsi de Müslümandır. Esirlerin sahiplerinden sadece biri kadındır ve ismi Meryem Hanım olarak zikredilen bu şahıs, yedi yaşında, İslam olduğu iddia edilen ve isminin Mahbube olduğu belirtilen kız çocuğunun sahibidir. Esir sahibi olarak zikredilen Selim Ağa, Dizdar Hasan Ağa, Seyyid Süleyman Ağa, Serdengeçdi Halil Ağa, Kürdoğlu İbrahim Beşe, Hacı Mahmud Ağa, Halil Beşe, Çukadar Yusuf, Avanoslu Halil Beşe, Hacı Osman Ağa, Kırlangıçoğlu Bekir Beşe, Hasan Beşe, Firarzade Halil Ağa, Yeğen Süleyman Ağa, İslamzade Halil Ağa, Niğde Miralay İbrahim Ağa ve Zaim El-Hac Mahmud Ağa birer esire; Receb Ağa,

¹¹¹ BOA C.HR 153/7645, 5 Şaban 1206/29 Mart 1792.

¹¹² BOA C.HR 126/6298, 7 Şevval 1206/29 Mayıs 1792.

Miralayzade Hüseyin Ağa, mütekaid haseki Uzun Ali Ağa ve Hacı Osman Ağazade ikişer esire ve İslamzade Ahmed Ağa üç esire sahiptir.¹¹³

Esirlere Muamele

Her bir Avusturyalı esirin teslim edilmesi karşılığında devlet tarafından sahiplerine ödenecek yüz guruşluk meblağın sahipler tarafından çok da yeterli görülmediği, teslim hususunda karşılaşılan direnişlerden anlaşılmaktadır. 1740'lı yıllara dair bir çalışma Rus ve Avusturyalı savaş esirlerinin fidye ve satışlarına yönelik fiyatların 100 ila 480 guruş arasında değiştiğini ve ortalama 210-310 guruşa tekabül ettiğini göstermektedir.¹¹⁴ Dolayısıyla devletin ödeyeceği yüz guruşa razı olmak, esir sahipleri için yarı ya da üçte iki oranında bir zarar anlamına gelmekteydi. Esirlerin tesliminden kaçınmada en kolay yol olarak esir sahiplerinin, onları mahkemede İslam'a geçtikleri şeklinde beyan vermeye yöneltmek olduğunu görmekteyiz. Bunun ikna yolu ile mi yoksa cebrî olarak mı gerçekleştiği hususu ise ancak her bir müstakil hikayenin, kaynakların bize izin verdiği ölçüde detaylandırılmasıyla mümkündür.

Dönemin Avusturya elçisi Baron de Herbert bazı takrirlerinde, din değiştirip İslam'a geçen esirlerin bunu rızaları ile mi yoksa sahiplerinin zoruyla mı gerçekleştirdikleri meselesinin daha dikkatli araştırmayı gerektirdiğini beyan etmiş ve antlaşma gereğince esirlerin, Avusturya tarafından görevlendirilen şahsın da hazır bulunduğu şahitlerin huzurunda din değiştirdiklerine dair ifade vermeleri gerekirken Osmanlı devletinin bunu yalnız kendi tarafının hâkimleriyle yaptığını iddia etmiştir. İddialar, esir sahiplerinin esirleri zorlayarak mahkeme önünde İslam'a geçtiklerini söyledikleri hususunda yoğunlaşmaktadır. Avusturya elçisi, Avusturya'yı temsilen esirlerin din değiştirme konusunda sorgulanmasına katılacak, kendi tarafından belirlenmiş şahsın herhangi bir direnişle karşılaşmadan ve tüm esirlerin sorgusuna dahil olacak şekilde bir düzenlemeye gidilmesini talep etmiştir.¹¹⁵

Avusturya elçisi bir başka takririnde sahipleri tarafından çoğu esirin teslim edilmediğini iddia etmekte ve bu şekilde Yanya, Tepedelen, Filorina ve Manastır bölgesinde üç yüzden fazla esirin kaldığını söylemektedir. Elçiye göre mesela Yanya Muhafızı Ali Paşa'nın elinde bir baba ile iki oğlu ve bir kızı olmak üzere dört esir

¹¹³ BOA C.HR 33/1620, 26 Ramazan 1206/18 Mayıs 1792.

¹¹⁴ Will Smiley, a.g.m., s. 563.

¹¹⁵ BOA C.HR 122/6094, 17 Rebiülevvel 1206/14 Kasım 1791.

bulunmaktadır. Avusturya elçisinin önemli bir iddiası da esirlerin tahliyesi için bu bölgeye mübaşir tayin edilen Yusuf Ağa ile Derviş Hüseyin Ağa'nın görevlerini kötüye kullandıkları ve esirlerin tahliyesi işlemlerini ticarete döktükleri şeklindedir. Esirlerin çoğunu sahiplerine verdikleri ve hatta Derviş Hüseyin Ağa'nın kendisine teslim edilen esirlerden altısını satarak kırk sekiz keseden fazla bir meblağa sahip olduğu elçi tarafından iddia edilmiştir. Elçinin iddialarına karşılık yetkililer Rumeli valisini konuyu araştırmakla görevlendirmiş ve söz konusu suçlar işlendi ise şahısların yakalanıp hapsedilmelerini emretmişlerdir.¹¹⁶

Avusturya elçisinin bir başka şikayeti de Vidin bölgesi ile ilgili olmuştur. Elçi Vidin ve çevresinde bin kadar Avusturya esirinin bulunduğu şeklinde kendilerine bir bilgi ulaştığını, durumu tahkik için bölgeye bir memur gönderildiğini ve araştırma sonucunda memurun bu bilgiyi teyit ettiğini bildirerek esirlerin serbest bırakılması için Osmanlı'nın harekete geçmesini istemiştir. Osmanlı merkezinin bölgede yaptırdığı araştırma da Herbert'in iddialarını destekler niteliktedir; araştırmaya göre söz konusu esirler Hristiyan inançlarından vazgeçemedikleri halde, dolayısıyla Avusturya tarafına teslim edilmeleri gerekirken Vidin ayanı Pazvantoğlu Osman Paşa ve adamları tarafından zorla tutulmaktadır. Araştırma sırasında Pazvantoğlu Osman Paşa'nın sadece kendi elindeki çok sayıda esiri teslim etmemekle kalmayıp aynı zamanda ellerindeki esirleri teslim etmek isteyen halkı da engellemeye çalıştığı tespit edilmiştir. Her ne kadar Osmanlı idaresi Vidin yöneticilerine konunun ehemmiyetini ifade edecek emirler gönderdiyse de, bölge idarecileri yaptıkları araştırmalarda teslimi gerektirecek herhangi bir esire ulaşamadıklarını belirtmişlerdir.¹¹⁷ Bu durum bölge idarecilerinin, dönemin önemli bir ayanı haline gelmiş Pazvantoğlu Osman Paşa'dan çekinmelerinden kaynaklanabileceği gibi bir üst otorite olarak doğrudan onunla bir çıkar ilişkisi kurmuş olma ihtimallerini de akla getirmektedir.

Asker kökenli esirlerin en azından bir kısmının zindanlara kapatıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Mesela Zıştovi Antlaşması gerçekleşmeden önce Yedikule Zindanı'nda mahpus biri general, biri yüzbaşı ve ikisi hademe olmak üzere dört esir için yiyecek, kıyafet ve yatacak yer giderlerine karşılık aylık toplam seksen altı guruşluk bir ödemenin Yedikule Dizdarı Abdussamed Ağa'ya yapıldığı görülmektedir.¹¹⁸ Keza Yedikule'de mahpusken İslam'a geçtiği belirtilen ve önceki ismi zikredilmeyen Yüzbaşı

¹¹⁶ BOA C.HR 22/1091, 11 Receb 1207/22 Şubat 1793.

¹¹⁷ Nagehan Üstündağ Özdemir, a.g.m., s. 269.

¹¹⁸ BOA AE. SSLM III 272/15771, 5 Safer 1205/14 Ekim 1790.

Ahmed Ağa'ya elbise ve yatak takımı alınmış, üç yüz elli guruş olan tutarın hazineden karşılanması için emir verilmiştir.¹¹⁹ Tershane-i Amire Zindanı da asker kökenli esirlerin bulunduğu yerlerdendir. Bir kısım savaş esirinin tershanede hapsedilmelerinin asıl nedeni, onları gemi yapımı işlerinde ve kürek mahkumu olarak çalıştırmak olsa gerektir.¹²⁰ Tershane-i Amire Zindanı'ndaki otuz üç esir İslam'a geçince her birine hazinedar başağa marifetiyle kıyafetler satın alınmış ve kavuk, destar, fes, çuka, gömlek, don, papuç gibi kıyafet ve malzemelerin ederi iki bin dokuz yüz küsur guruşa baliğ olmuştur. Askerlerin İslam'a geçtikten sonraki hayatlarıyla ilgili ne yazık ki bilgi yoktur.¹²¹ Tershane-i Amire Zindanı'na kapatılan iki Rus ve bir Avusturyalı esirin rütbelere göre bir düzenleme yapılarak iki üst rütbeliye on beş guruş ve bir alt rütbeliye beş guruş olmak üzere her ay toplam otuz beş guruş yiyecek parası verildiği anlaşılmaktadır. Antlaşma şartları gereğince esirlerin serbest bırakılmasına dair ferman zindana ulaştıktan sonra iki üst rütbelinin serbest bırakıldığı, bir alt rütbelinin ise ferman ulaşmadan önce vefat ettiği bilgisi mevcuttur.¹²² Antlaşma akabinde, Çanakkale Seddülbahir Kalesi'nde mahpus olan otuz esirin hepsinin İstanbul'a gönderilmeleri hususunda kale dizdarına bir emir gönderilmiştir.¹²³

Esirler ile ilgili fermanın bölgelere ulaştırılmasının üzerinden bir yıldan uzun bir süre geçmişken çağrının yenilendiğini görüyoruz. Muhtemeldir ki Avusturya tarafının bazı esirlerin saklandığı veya din değiştirmeye zorlandığı yönündeki baskıları nedeniyle konuyla ilgili fermanlar yeniden bölgelere gönderilmiştir. Mesela Niğbolu ve Vidin'den gönderilen cevaplarda rızalarıyla İslam'a geçenler dışındaki esirlerin daha önce teslim edildiği ve bölgelerinde Hristiyanlık üzere olan hiç esir kalmadığı belirtilmiştir.¹²⁴ Keza Konya'dan gönderilen cevapta, bir sene önce mübaşir Mustafa Ağa marifetiyle mahkemeye çağrılan bütün esirlerin mahkeme önünde İslamiyet'i tercih ettiklerini belirttikleri ve bölgelerinde Hristiyanlık üzere olan hiçbir esirin kalmadığı söylenmiştir.¹²⁵ Esirlerin tahliyesi çağrısını Rumeli'nin sol koluna yeniden götürmekle görevlendirilen mübaşir, gittiği yerlerde bir direnişle karşılaştığını belirtmiştir. Bu

¹¹⁹ BOA AE. SSLM III 334/19340, 27 Rebiülevvel 1204/15 Aralık 1789, BOA AE. SSLM III 372/21229, 2 Safer 1205/11 Ekim 1790.

¹²⁰ Y. Hakan Erdem, a.g.e., s. 47.

¹²¹ BOA AE. SSLM III 372/21229, 27 Rebiülevvel 1204/15 Aralık 1789. (Aynı numaralı dosya içerisinde farklı tarih ve konulu iki ayrı belge mevcuttur.)

¹²² BOA AE. SSLM III 325/18880, 27 Safer 1204/16 Kasım 1789.

¹²³ BOA C.HR 33/1605, Evahir-i Rebiülevvel 1205/28 Kasım 1790.

¹²⁴ BOA C.HR 2/67, 23 Muharrem 1207/10 Eylül 1792.

¹²⁵ BOA C.HR 5/217, 18 Şevval 1207/29 Mayıs 1793.

meselenin daha önce halledildiği iddiasıyla bazı bölge mahkemelerinde ferman dahi okutturulmamış, bazı bölgelerde ise esirlerin önceki çağrıda teslim edildiğine dair eline bir ilam verilerek gönderilmiştir. Mübaşir fermanında Sırp ve Boğdan bölgesinden alınan esirlerin tahliyesi özel olarak belirtilmediği için elinde Sırp ve Boğdan esirleri bulunduranların teslimden imtina ettiklerini belirtmiş ve bu esirlerin de teslimi uygun görülürse kendisine bir ferman gönderilmesini yetkililerden talep etmiştir.¹²⁶

Zaman zaman sahipleri tarafından tahliyesi engellenen esirlerin bir şekilde görevlilere ulaşmayı başardıkları ve haklarında olumlu karar çıkartabildikleri de vâkidir. Mesela Kastamonu'da Abdullah isimli bir şahsın elinde olan ve isminden İslam'a geçtiği, ancak şikayetinden bunun zorla olduğu anlaşılan Yusuf isimli esir, bir mektupla Avusturya elçisine ulaşmayı başarmış ve akabinde elçinin devreye girmesiyle ilgili makamlar Kastamonu müteselliminden esirin bir an evvel İstanbul'a gönderilmesini talep etmiştir.¹²⁷ Antlaşma gereğince imparatorluk "statüsko" olarak ifade ettiği savaş öncesi şartlara dönmeyi taahhüt ettiği için Osmanlı topraklarında Avusturya tebaasından tek bir kişinin dahi esir statüsünde kaydının kalmaması gerekmektedir. Bu sebeple hangi rütbe ve makamdan kişinin elinde olursa olsun ve nerede bulunursa bulunsun iki ay içinde esirlerin tahliyesi öngörüldüğü halde, ilk planda ancak zindanlarda ve askerlerin ellerindeki esirlerin salıverildiği, imparatorluğun her tarafına yayılmış bir şekilde çok sayıda esirin bulunduğu belirtilmektedir.¹²⁸

Sakız Adası'ndan altı esir toplandığı belirtilmekle birlikte esirlerin bu sayıyla sınırlı olmadığı, çok sayıda esirin sahipleri tarafından saklandığı iddia edilmektedir. Altı esir Avusturya elçisine teslim edilmek için İstanbul'a getirilmek üzere iken esirlerde hastalığa rastlanıldığından, bulaşıcı olma ihtimaline karşı ada dışına çıkmaları uygun görülmemeye esirlerin adadaki Avusturya konsolosluğunda kalmasına karar verilmiştir. Bu esir sahiplerine ödenecek altı yüz guruş adanın muhassılından talep edildiğinde muhassıl ödemeyi reddetmiş; bunun üzerine durum İstanbul'a bildirilmiştir. Cevaben İstanbul hazinesinden altı yüz guruşun adaya gönderildiği belirtilmektedir.¹²⁹

İstanbul'a ait bir belgede eski Selanik kadısı Uşşakzade Mehmed Said Efendi'nin Üftade isimli cariyesiyle esirin oğlu Ferhad isimli gulamının Avusturya elçisine teslim edildiği belirtilmektedir. Aynı kayıta Demirkapı'da mukim Osman

¹²⁶ BOA AE. SSLM III 200/11985, 27 Rebiülahir 1206/24 Aralık 1791.

¹²⁷ BOA C.HR 176/8779, Evasıt-ı Rebiülahir 1207/26 Kasım-5 Aralık 1792.

¹²⁸ BOA C.HR 156/7781, 17 Rebiülevvel 1206/14 Kasım 1791.

¹²⁹ BOA C.HR 166/8276, 7 Muharrem 1207/25 Ağustos 1792.

Ağa'nın Ferhunde ve Gurre isimli cariyelerinin de elçiye teslim edildiği söylenmiştir. Bu esirlerin her ne kadar isimleri değiştirilse de teslim edilmelerinden Hristiyanlık üzere oldukları anlaşılmaktadır. Zıştovi Antlaşması'nın kabulünden uzun bir müddet sonra, Ocak-Mart 1793 tarihleri arasında gerçekleşen, söz konusu dört esir dışında Hristiyan isimleriyle kayıtlı iki esirin daha olduğu toplam altı kişilik bu kayıt, esirler meselesinin hâlâ çözülmeye devam ettiğini ve Avusturya elçisinin ısrarcı tavrının en azından bazı esirlerin tesliminde etkili olduğunu göstermektedir.¹³⁰

Çocuk Esirler

Din değiştirdiği iddia edilen veya mahkeme önünde bunu kendisi ifade eden çocuk esirlerin durumu, anlaşmanın savaş esirleri bahsindeki en tartışmalı mevzularından biri olmuştur. Esasen konuya yönelik tartışmalar yeni değildir. Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası 1775'te gerçekleşen konuyla ilgili tartışmalarda Osmanlı ve Rus tarafları, hangisine tam olarak karar verildiği belli olmamakla birlikte, on veya on iki yaş altındaki çocukların ebeveyninin kararına tâbi oldukları, ancak daha büyük yaştaki çocukların dini tercihlerini kendileri yapabilecekleri hususunda anlaşmışlardır.¹³¹ Geleneksel Osmanlı sisteminde yedi ila on yaş arasındaki din değiştirmeler hukukun en netameli alanlarından biri olmakla birlikte, uygulamada bu durumu onaylayacak kadıların, en azından din değiştiren çocukların bilinçli tercih yapma kapasitesini hâiz olduklarına hükmetmeleri gerekmektedir. E. Ginio, Selanik Sicilleri kaynaklı çalışmasında, İslam hukukunda din tercihi yapacak reşitliğe kişinin kaç yaşında ulaşabileceğine dair kesin bir yaş belirtilmemesinden dolayı bu alanın kadının sorumluluğuna terk edildiğini örnekleriyle göstermektedir. Bunun için kadının her bir vakayı müstakil bir şekilde değerlendirmesi, *telkin-i İslam* olarak adlandırılan İslam dininin temel şartlarını çocuğun önünde zikretmesi ve *taakkul-i din* olarak adlandırılan, çocuğun bunları anladığına dair bir değerlendirmede bulunarak din değiştirme durumunu kabul veya reddetmesi gerekmektedir.¹³²

Dönemin Avusturya elçisi Baron de Herbert'in şikayet konularından birisi henüz temyiz gücünü hâiz olmayan, dolayısıyla İslam'ı tercih etme noktasında muktedir ve mükellef bulunmayan çocukların tehdit veya vaatlerle sahipleri tarafından mahkeme

¹³⁰ BOA C.HR 185/9231, 8 Şaban 1207/21 Mart 1793.

¹³¹ Will Smiley, a.g.m., s. 567.

¹³² Eyal Ginio, "Childhood, Mental Capacity and Conversion to Islam in the Ottoman State," *Byzantine and Modern Greek Studies*, 25, 2001, s. 104.

önünde İslam'ı tercih ettiklerini belirtmeye zorlandıkları iddiasıdır. Baron de Herbert Avusturya temsilcilerinin de hazır buldukları mahkemelerde esir çocukların çoğu ülkelerine dönmek istediklerini belirtse de, sahiplerinin mahkeme sonrası bazen güçlü birinin himayesine başvurarak bazen de çocukları saklamak suretiyle teslim etmediklerini iddia etmektedir. Dönemin sadrazamı Avusturya elçisi ile görüşmelerinde elçinin bir sorgulamaya tâbi tutulmaksızın bütün esir çocukların Avusturya'ya verilmesini talep ettiğini belirtmiş ve bu uygulanmadığı takdirde Avusturya'nın antlaşmanın dördüncü maddesine göre terk edeceği bölgelerden çekilmeyeceği imasında bulunduğunu söylemiştir. Avusturya elçisinin talebi temeyyüz yaşına erişemedikleri için on beş yaşından küçük çocukların kendilerine teslim edilmesi şeklindedir.¹³³

Öyle anlaşılmaktadır ki sulh şartları her iki tarafta din değiştiren esirler dışındaki bütün esirlerin tahliyesini gerektirse de, uygulamanın teferruatı antlaşmada zikredilmediği için din değiştirdiğini söyleyen çocukların hangi kapsamda değerlendirileceği veya ebeveyni Hristiyan olduğu halde kendisi İslam'a geçtiğini ifade eden çocuğun durumu tartışma konusu olmuş ve nihayetinde konunun şer'i boyutunu öğrenmek üzere Şeyhülislama başvurulmuştur. Konuyla ilgili Şeyhülislama sorulan ilk soru, savaşta ele geçirildikten sonra ebeveyni ile bir Müslüman tarafından satın alınan çocuğun ebeveyni vefat ederse, tâbiyyet üzere ebeveynlik çocuğun sahibine geçeceğinden çocuğun da İslam'a geçip geçmeyeceği sorusudur. Şeyhülislam bu soruya olumsuz cevap vermiş ve çocuğun bu şekilde İslam'a geçmiş kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. İkinci soru, savaşın iki taraf arasında esirleri serbest bırakma konusunda bir anlaşmaya varılsa İslam'a geçmeyen ebeveynle birlikte esir alınan çocuğu da serbest bırakmanın caiz olup olmayacağı sorusudur ki, şeyhülislam bu soruya olumlu cevap vermiştir. Üçüncü soru ise Hristiyan bir esirin altı yaşındaki çocuğu İslam'a geçtiğini söylese bunun kabul edilip edilemeyeceğidir ki şeyhülislam buna cevaz vermemiş, İslam'a geçtiğine hükmolunmayacağını ifade etmiştir. Padişah ise belgenin üstüne düştüğü notta Avusturya tarafının bu konuda ısrarcı davrandığını belirterek dikkat etmek gerektiğini, zira karşı tarafın şartların yerine getirilmediği iddiasıyla yeni toprak kazanımlarını hedefleyebileceğini belirtmektedir. Çözüm olarak ise uygulamaların tamamının antlaşma şartlarına uygun olarak gerçekleştiği konusunda elçiyi ikna ve itiraf ettirmek gerektiğini söylemektedir.¹³⁴

¹³³ BOA HAT 1344/52530, 29 Zilhicce 1206/18 Ağustos 1792.

¹³⁴ BOA C.HR 42/2087, 12 Rebiülahir 1206/9 Aralık 1791.

Rumeli'nin sol koluna ait kayıtlarda beş yaşında olup da İslam'a geçtikleri belirtilen ve isimleri Rukiye ile Şahin olarak kaydedilen iki çocuk, sekiz yaşında olup da İslam'a geçtikleri belirtilen ve yeni adları Numan, Tahir ve Yusuf olarak kaydedilen üç çocuk ile dokuz yaşında olup da İslam'a geçtiği belirtilen ve ismi Selim olarak kaydedilen bir çocuk olmak üzere toplam altı çocuk vardır. Yaşı on altı olan Selim ve on beş olan Mehmed de genç-çocuk¹³⁵ esirlerdendir.¹³⁶ Yine Rumeli'nin sol kolunda yer alan Doyran'a ait kayıtlarda bölgede hepsi İslamiyet'e geçen sekiz esirden beşinin, on yaşındaki Ahmed, yedi yaşındaki Ali, on iki yaşındaki Osman ve on beş yaşındaki Ahmed olduğu kaydedilmiştir.¹³⁷ Dergah-ı ali gediklilerinden Mustafa Ağa'nın Çorum bölgesine ait kayıtlarında Çorum'da on sekiz esirin olduğu, bunların hepsinin İslamiyet'e geçtiği belirtildikten sonra çoğunun da çocuk olduğu zikredilmiş ve çocukları ifade etmek için sıbyân terimi kullanılmıştır.¹³⁸ Bergos için tutulan defterde İslamiyet'e geçen on dört şahsın altısının, yaşları sekiz ilâ on üç arasında değişen çocuklar olduğu görülmektedir; çocukların üçü kız, üçü de erkektir. Bergos kayıtlarında çocukların fiziksel özelliklerine de atıfta bulunulmuş; mesela "Elhac Abdullahzade Ali Ağa yedinde ibkâ olunan on bir yaşında, Muhâdiye derununda, karagözlü, açık kaşlı Yusuf ibn Abdullah" şeklinde tanımlamalara gidilmiştir.¹³⁹ Nevşehir bölgesine ait kayıtlarda biri yedi yaşında bir kız çocuk ile biri dört, dördü yedi, ikisi sekiz, biri dokuz, biri on dört ve biri on beş yaşında erkek olmak üzere, on beş yaş ve altı toplam on bir çocuk ve genç kaydedilmiştir ve hepsinin de İslam'a geçtiği belirtilerek bu grup daha önceki isimleri zikredilmeden aldıkları yeni isimlerle yazılmışlardır.¹⁴⁰ Ankara'ya ait bir kayıtta, yaşları ve isimleri belirtilmeyen şehirdeki altısı erkek, dokuzu kız çocuk esirin hepsinin mahkemeye çıkarıldığı; çocukların burada İslamiyet'e geçtiklerini belirtmeleri üzerine sahiplerinde bırakıldıkları görevli Mustafa Ağa tarafından İstanbul'a bildirilmiştir.¹⁴¹ Belgede çocukların kastedildiğini, onları tanımlamak için kullanılan

¹³⁵ Buradaki genç-çocuk tanımı belge kaynaklı olmayıp yazara aittir. Belgelerden çocuk tanımının hangi yaş aralığını içerdiği açıkça anlaşılmamakla birlikte, uygulamalardan ve 121. dipnottaki bilgiden hareketle bu dönemdeki çocukluk algısının on-on iki yaş aralığına kadar olan çağı kapsadığı söylenebilir.

¹³⁶ BOA C.ADL 83/4987,2 Zilkade 1206/22 Haziran 1792.

¹³⁷ BOA C.ADL 82/4960, 7 Zilhicce 1206/27 Temmuz 1792.

¹³⁸ BOA AE. SSLM III 60/3598,6 Şaban 1206/30 Mart 1792. ..Çorum ve karalarda bi't-tav' ve'r-rızâ cem'an yalnız on sekiz nefer İslam'ı kabul edib ekserisi sıbyan olmakla Nasraniyyetde ısrâr edeni olmadığı...

¹³⁹ BOA C.ADL 90/5396, 8 Cemaziyelahir 1207/21 Ocak 1793.

¹⁴⁰ BOA C.HR 33/1620, 26 Ramazan 1206/18 Mayıs 1792.

¹⁴¹ BOA AE. SSLM III 58/3455, 2 Cemaziyelahir 1206/27 Ocak 1792.

sagîr/sagîre kavramından anlamaktayız.¹⁴² Çocuklar için kullanılan *sagîr/sagîre* kavramına, burada olduğu üzere İslamiyet'e geçenleri tanımlamak için rastladığımız gibi, Hristiyanlıkta kalıp da Avusturya konsoloslarına teslim edilen çocukları betimlemek için de rastlamaktayız.¹⁴³

Osmanlı Esirleri

Bu savaşta Avusturya tarafından esir alınan Osmanlılara dair belgeler oldukça sınırlı sayıdadır. Avusturya arşivlerinde yapılacak çalışmaların konuyu daha fazla aydınlatacağı düşünülmektedir. Osmanlı esirleriyle ilgili karşımıza çıkan belgelerden biri, Bosna'dan Hamza oğlu İbrahim Beşe isimli bir yeniçeri hakkındadır. İbrahim Beşe savaş sırasında Böğürdelen ile Belgrad arasında haber getirip götürmekle görevlendirilmişken Avusturyalılarca ele geçirilip esir edilir. Antlaşma imzalandıktan sonra bunu duyan İbrahim Beşe bir şekilde Peşte'ye kaçmayı başarır ve oradaki Osmanlı elçisine sığınarak kendisinin İslam üzere olduğunu, ancak Avusturya tarafının onu zorla Hristiyan dinine dahil ettiğini, iki kere kaçmaya teşebbüs edip yakalandığında vücudunda derin izler bırakacak şekilde cezalandırıldığını anlatır. Osmanlı elçisi durumu İstanbul'a rapor ederek şahsın din değiştirmeye zorlandığının açık olduğunu ifade eder ve antlaşma şartları gereğince kendi isteğiyle Hristiyanlığı tercih etmeyip zorla din değiştirenlerin tahliyelerinin şart olduğunu belirtir. Elçi söz konusu esirin kendisine teslimi için Budin kumandanına müracaat ettiğinde kumandan ise esirin kendi rızasıyla Hristiyanlığı seçtiğini ve hatta vaftiz de olup asker olarak görev yaptığını dair şahitlerin olduğunu belirtir. Budin kumandanı kendi askerleri olduğunu iddia ettiği için İbrahim Beşe'nin iadesini talep eder. Elçi ise antlaşma gereği şahitlerin değil, her iki devlet memurları nezdinde kişinin vereceği ifadenin geçerli olacağını belirttiğinde Avusturya kumandanı esirlere dair konuların sadece Pec'de görüldüğünü ifade ederek meselenin Pec'e aktarılmasını talep eder. Elçi meselenin Pec'de görüşülmesi gerektiği konusunda bir kanun olduğundan, İbrahim Beşe'nin bağlı olduğu Avusturyalı kumandanı çağırarak Pec'de karar çıkıncaya kadar kendisine hiçbir şiddet uygulanmaması şartıyla İbrahim Beşe'yi Pec'e aktarmak üzere kendisine emanet ettiğini belirtir. Akabinde kumandanın da bir iyi niyet göstergesi olarak, istenildiğinde iade

¹⁴² ...Ankara kazasında Nemçelü üserâsından altı re's sagîr zükûr ve dokuz re's sagîre inâs mevcûd olub.. BOA AE. SSLM III 58/3455, 2 Cemaziyelahir 1206/27 Ocak 1792.

¹⁴³ BOA C.HR 153/7645, 5 Şaban 1206/29 Mart 1792, BOA C.HR 58/2871, 25 Muharrem 1207/12 Eylül 1792.

edilmek şartıyla İbrahim Beşe'yi kendisine teslim ettiğini söyler.¹⁴⁴ Bu şartlar altında Osmanlı elçisi nezaretinde Pec'e ulaştırılan İbrahim Beşe hakkında tahliye kararı verilerek Osmanlı tarafına teslim edilir.¹⁴⁵ Avusturya yetkilileri söz konusu uygulamayı misal göstererek, esareti sırasında Hristiyan olduğu ve vaftiz edildiği halde Osmanlı tarafına geçmek isteyen İbrahim Beşe'nin serbest bırakılması gibi, Osmanlı'da esir iken Müslüman olup antlaşma gerçekleşikten sonra vatanlarına dönmek isteyen bütün Avusturya esirlerinin de serbest bırakılmaları talebinde bulunur.¹⁴⁶

Osmanlı'nın 1788-1791 yılları arasında Avusturya ile savaşmasının asıl sebebi olan Rusya ile giriştiği savaş, Rusya tarafından da çok sayıda Osmanlı esirinin alınmasıyla neticelenmiştir. Bu durum bizi Rusya tarafından esir alınanlara dair bilgileri de değerlendirmeye yöneltmektedir. Osmanlı Devleti'nin Rusya'daki elçisinin bu topraklardaki Osmanlı esirlerinin serbest bırakılmasına dair verdiği bilgiler, bu kapsamda zikredilmeye değerdir. Dönemin Rusya elçisi sayıları tam bilinmemekle birlikte Rusya'da erkek, kadın ve çocuklardan müteşekkil çok sayıda esirin olduğunu belirtmekte ve bu grubun kendisine tesliminden sonra Osmanlı sınırlarına girinceye kadar geçen sürede gerek yiyecek gerekse kıyafet ihtiyaçlarının temini için bir bütçe tahsis edilmesini talep etmektedir. Rusya dahilinde özellikle Müslüman kadın ve çocuklar için giyecek kıyafet bulma hususunda karşılaşılan güçlüklerden bahisle, elçi bunların İstanbul'dan tedarik edilerek kendisine ulaştırılmasını istemektedir. Elçi, kendisi de esir düşmüş Özi Defterdarı İbrahim Efendi ve Emin Ağa'yla görüştüğünü ve öğrendiği bilgiler doğrultusunda esirlerin çok kalabalık olduğunu ifade etmektedir. Elçinin talebi, bu grubun İslam topraklarına ulaşması için gerekli nakdin bu iş için görevlendirilecek bir şahıs vasıtasıyla İstanbul'dan kendisine ulaştırılması ve masrafların bu görevli vasıta ile karşılanıp kaydının tutulması şeklindedir. Osmanlı idaresi talebe cevaben Defterdarlık Kalemi'ne bir yazı yazarak elli bin guruşluk bir meblağın bu iş için elçiye gönderilmesi emrini vermiş ve bu meblağdan tek bir akçeyi dahi elçinin kendi işleri için sarf etmemesi ve serbest bırakılacak esirlerin isim ve künyeleri ile Osmanlı sınırlarına dahil oluncaya kadar onlar için yapılacak ödemelerin kaydının düzenli tutulması noktasında gerekli uyarıların elçiye iletilmesi bildirilmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁴ BOA HAT 1344/52516, 29 Zilhicce 1206/18 Ağustos 1792.

¹⁴⁵ BOA HAT 1344/52516 A, 21 Cemaziyelahir 1206/15 Şubat 1792.

¹⁴⁶ BOA HAT 1344/52530, 29 Zilhicce 1206/18 Ağustos 1792.

¹⁴⁷ BOA C.HR 47/2333, 19 Cemaziyelahir 1207/1 Şubat 1793.

Sonuç

1788-1791 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Avusturya Savaşı'nı bitiren Zıştovi Antlaşması'nın yedinci maddesi, din değiştirenler dışında iki tarafça savaşta esir alınan herkesin, yaş, cinsiyet ve makamına bakılmaksızın karşı tarafa iadesini içermektedir. Bu antlaşmadan önce, Avusturya ile gerçekleşen savaşlar neticesinde esirlerin serbest bırakılmaları ancak esirin ülkesinin veya yakınlarının esir sahibine bir fidye ödemesiyle mümkün olabilmekteydi. Daha önce Rusya ile denenen fidye ödemeksizin esir mübadelesi hususunun Zıştovi'de Avusturya tarafıyla da denemesinin karara bağlanması, öyle anlaşılmaktadır ki durumdan memnun olmayan bir esir sahipleri kesimi yaratmış ve esirlerin teslimi noktasında zaman zaman bir direnci görülmüştür. Osmanlı Devleti her ne kadar bu direnci aşmak için esir başına miri hazineden yüzer guruş ödemeyi taahhüt etse de, dönemin şartlarında köle statüsündeki esirlerin fiyatının daha fazla olması, muhtemeldir ki direncin önemli bir sebebi olmuştur.

Esir alınanların toplu bir şekilde belli merkezlere aktarılıp sonrasında geniş Osmanlı coğrafyasına dağılımları, esirlerin bireysel toplamalardan çok bölgesel tutsaklar şeklinde alındıklarını ve dağıtımın devlet kontrolünde gerçekleştiğini aklı getirmektedir. Ancak esirlerin savaşa katılan askerlere mi dağıtıldığı, yoksa mevcut köle pazarlarında devlet eliyle mi satıldığı veya her ikisinin birlikte mi uygulandığı noktasında karşılaştığımız belgeler sessizliğe bürünmüştür. Esirlerin dağıtımını hangi şartlarda gerçekleşmişse gerçekleşsin, esir sahipleri sadece Müslümanlarla sınırlı kalmayıp Rum, Ermeni ve Yahudi milletlerini de içeren geniş Osmanlı kimliğine yayılmış ve köyden kente farklı meslekten kişileri içeren bir esir sahipleri kitlesi söz konusu olmuştur. Belgelerin sessiz kaldığı bir diğer nokta ise bu savaşla ilgili olarak ne kadar bir savaş esirinden bahsedildiği mevzusudur. Bölgelerden gelen çok sayıda kayıt olmakla birlikte, bazı belgelerde “Müslüman olanlardan maada” hiç esirin olmadığını söylemesi ve çoğu zaman İslam'a geçenlere dair bir rakam verilmemesi tahmini güçleştirmektedir. Diğer bir konu da belgelere yansıyan, gerek İslamiyet'e geçtiği gerekse Hristiyanlık'ta kaldığı söylenen esirlerin toplam esirlerin ne kadarına tekabül ettiğinin bilinmemesidir. Bu durum, zamanında belgesi tutulduğu halde bugüne gelinceye kadar belki belgenin kaybolması, belki henüz tasnife girmemiş olması ve belki gözümüzden kaçması sebeplerinden kaynaklanabileceği gibi, belki de bir şekilde esirin denetimden kaçırılması adının hiç belgeye girmemiş olmasıyla daha tahmin

edilemez bir hal almaktadır. Ancak elimizdeki belgelerden yola çıkarak diyebiliriz ki, sayı binlerle ifade edilebilecek kalabalık bir grubu ve dört yaşından altmış yaşına kadar kadın ve erkek ve çocuklardan müteşekkil geniş bir kesimi kapsamaktadır. Bu noktada özellikle İslam'a geçtiğini söyleyen çocuk esirlerin durumu en netameli meselelerden biri olmuş ve konunun şer'î boyutu için Şeyhülislama başvurulmuştur.

Belgelerdeki ısrarcı dilin ve sıkı takibin dolaylı olarak söylediği bir diğer husus da, esir sahiplerinin esirleri teslim etme noktasındaki isteksizliklerine karşılık devletin meseleyi çok ciddiye aldığı ve teslim konusunda yaşanacak sıkıntıların giderilmesi için görevlilere zaman zaman sert uyarılarda bulunduğuudur. Osmanlı yetkilileri esirlerin tesliminde sıkıntılar yaşanması durumunda Avusturya'nın antlaşmayı geçersiz sayarak terk edeceğini vadettiği Osmanlı topraklarından çekilmeyebileceğini düşünmekte ve bunu önlemek için meseleyi sıkı bir şekilde takip etmekteydi. Avusturya tarafınca ele geçirilen Osmanlı esirleri hakkında elimizde sınırlı belge olmakla birlikte, örneklerden yola çıkarak gerek din değiştirdiğini söyleyip esiri teslim etmeme, gerekse esiri yetkililerden kaçırma noktasında Avusturya tarafında da benzer sorunların yaşandığını görmekteyiz.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA Ali Emiri Selim III, BOA AE.SSLM.III

BOA Cevdet Adliye, BOA C.ADL

BOA Cevdet Askeriye, BOA C.AS

BOA Cevdet Hariciye, BOA C.HR

BOA Hatt-ı Hümayun, BOA HAT

BOA Sadaret Divan Name-i Hümayun Evrakı BOA A.DVN.NMH

Kitap-Makale ve Tezler

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet Osmanlı Tarihi*, Cilt 2, Üç Dal Neşriyat, İstanbul 1993.

Araz, Turan, *Osmanlı-Avusturya Savaşı (1787-1791)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu 2014.

Beydilli, Kemal, “Avusturya,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, ss. 174-177.

Beydilli, Kemal, “Ziştovi Antlaşması,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 44, ss. 467-472.

Bozkurt, Nurgül, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Avusturya Münasebetleri (1740-1788)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2000.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 4, İstanbul 1948.

Deringil, Selim, “There Is No Compulsion in Religion”: On Conversion and Apostasy in the Late Ottoman Empire: 1839-1856, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 42, No. 3, Temmuz 2000, ss. 547-575.

Erdem, Y. Hakan, *Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1909*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.

Erendor, Esat Nermi, *Temeşvarlı Osman Ağa'nın Anıları*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998.

Ginio, Eyal, “Childhood, Mental Capacity and Conversion to Islam in the Ottoman State,” *Byzantine and Modern Greek Studies*, Vol. 25, 2001, ss. 90-119.

Kurtaran, Uğur, *Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2006.

Kurtaran, Uğur, *Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi (1730-1754)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012.

Özdemir, Nagehan Üstündağ, “Vidin Sicillerine Göre Zıstovi ve Yaş Antlaşmalarının Osmanlı Taşrasında Uygulanışı,” *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 32 (1), Haziran 2015, ss. 259-273.

Pálffy, Géza, “Ransom Slavery along the Ottoman-Hungarian Frontier in the Sixteenth and Seventeenth Centuries,” Ed. Géza Dávid, Pál Fodor, *Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth-Early Eighteenth Centuries)*, Brill, Leiden 2007, ss. 35-84.

Smiley, Will, “The Meaning of Conversion: Treaty Law, State Knowledge, and Religious Identity among Russian Captives in the Eighteenth Century Ottoman Empire,” *The International History Review*, Vol. 34, No. 3, Eylül 2012, ss. 559-580.

Şen, Ömer, *Osmanlı'da Köle Olmak*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Cilt 4/1, Ankara 1988.